

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітнійступінь)

на тему «Особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед
однолітків»

ХАІ.704.760пМ.21О.053.716П10 КР

Виконав: здобувач (ка) б курсу групи №760пМ

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування
та психотерапія»

(найменування)

Даниленко А. О.

(прізвище та ініціали здобувача (ки))

Керівник: Бідюк І. А.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Фролова Є. В.

(прізвище та ініціали)

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»
(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Ю. І. Гулий
(підпис) (ініціали та прізвище)
«06» жовтня 2021 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Даниленко Анастасії Олександрівни
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед однолітків
керівник кваліфікаційної роботи Бідюк Інна Аркадіївна, к.псих.н., доцент кафедри 704
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №1733-уч від «29» жовтня 2021 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «10» грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи розкрити особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед однолітків

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати)

1) провести теоретичний аналіз проблеми самосприйняття та соціального статусу обдарованої особистості; 2) визначити рівень інтелектуальних та креативних здібностей підлітків; 3) розкрити особистісні особливості обдарованих підлітків; 4) розглянути особливості соціального статусу та міжособистісні стосунки обдарованих підлітків.

5. Перелік графічного матеріалу: _____

Рис. – 12

Табл. – 21

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Бідюк Інна Аркадіївна, доцент кафедри 704	11.10. 21	15.10. 21
2	Бідюк Інна Аркадіївна, доцент кафедри 704	18.10. 21	23.10. 21
3	Бідюк Інна Аркадіївна, доцент кафедри 704	15.11. 21	22.11. 21

Нормоконтроль _____ С. В. Кузьміна «10» грудня 2021 р.
(підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «06» грудня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань дипломної роботи	06.10.21-07.10. 21	
2.	Складання плану роботи	08.10. 20-10.10. 21	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу дипломної роботи	11.10. 21-15.10. 21	
4.	Визначення психодіагностичного інструментарію для проведення практичної частини дослідження . Написання другого розділу дипломної роботи.	18.10. 21-23.10. 21	
5.	Проведення практичної частини дослідження.	24.10. 21-07.11. 21	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	08.11. 21-12.11. 21	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи.	15.11. 21-22.11. 21	
8.	Написання загальних висновків. Оформлення списку використаних літературних джерел, додатку (ків) та змісту.	23.11. 21–24.11. 21	
9.	Передзахист.	25.11.2021	
10.	Внесення коректив до тесту дипломної роботи.	26.11. 21-03.12. 21	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації.	06.12. 20-08.12. 20	
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	08.12. 21-09.12. 21	
13.	Строк подання студентом роботи на кафедру.	10 .12. 21	
14.	Захист.	13-14.12. 21	

Здобувач _____
(підпис)

Даниленко А. О.
(ініціали та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

Бідюк І. А.
(ініціали та прізвище)

Реферат

Дипломна робота. 64 с., 21 табл., 12 рис., 1 дод., 39 джерел

Ключові слова: **ООБДАРОВАНІСТЬ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, САМОСПРИЙНЯТТЯ, ОБДАРОВАНІЙ ПІДЛІТОК, КРЕАТИВНІСТЬ, ІНТЕЛЕКТ**

Об'єкт дослідження - обдарована особистість. Предмет дослідження – особистісні особливості обдарованих підлітків. Мета роботи – розкрити особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед однолітків. Методи дослідження – теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; метод тестування: «Багатофакторний опитувальник особистості Кетела (підлітковий варіант)», «Прогресивні матриці Равена», «Опитувальник міжособистісних відносин», «Тест креативності Торенса», «Соціометрія»; математичні методи: непараметричний статистичний критерій U-критерій Манна-Уїтні, коефіцієнт кореляції Пірсона, факторний аналіз. Підліток з позитивним соціальним статусом більш соціально сміливий, на нього можна покластись, залежний від групи, має вище контроль над соціальною поведінкою, відчуває себе краще серед людей та має стремління знаходитись серед них, схильний до встановлювання близьких стосунків з іншими, але обирає не ретельно таких осіб. При стремлінні підлітка до спілкування з оточуючим у нього проявляється доброзичливість, активність, ентузіазм, осознаність, авантюризм та нав'язливість. Існує фактор, при якому людина направлена на взаємодію з оточуючими, встановлення зовнішніх зв'язків та теплих відносин з іншими, то на неї можуть покластись оточуючі, але при цьому вона легковажна та немає групової залежності.

Abstract

Diplomathesis 64 pages, 21 tables, 12 pictures, 1 appendices, 39 sources.

Key words: **GIFTEDNESS, SOCIAL STATUS, SELF-PERCEPTION, GIFTED TEENAGER, CREATIVITY, INTELLIGENCE**

The object of the research is a gifted person. The subject of the research is the personality traits of gifted teenagers. The purpose of the work is to reveal the features of the social status of a gifted child among peers. Research methods - theoretical analysis of scientific literature on the research problem; testing method: "Ketel's multivariate personality questionnaire (adolescent version)" (V. I. Pokhilko, A. S. Soloveinich, A. G. Shmelev), "Raven's progressive matrices" (J. Raven, L. Penrose), "Questionnaire interpersonal relations" (A. A. Rukavishnikov)," Test of creativity of Thorens", "Sociometry" (J. Moreno); mathematical methods: nonparametric statistical test Mann-Whitney U-test, Pearson's correlation coefficient, factor analysis. A teenager with a positive social status is more socially courageous, can be relied on, is dependent on the group, has higher control over social behavior, feels better among people and tends to be among them, is inclined to establish close relationships with others, but does not carefully choose such persons. When a teenager strives to communicate with

others, he manifests benevolence, activity, enthusiasm, awareness, adventurism and obsession. There is a factor in which a person is aimed at interacting with others, establishing external ties and warm relations with others, then others can rely on him, but at the same time he is frivolous and there is no group dependence.

Реферат

Дипломная работа 64 с., 21 табл., 12 рис., 1 приложения,, 39 источников

Ключевые слова: **ОДАРЕННОСТЬ, СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС, САМОВОСПРИЯТИЕ, ОДАРЕННЫЙ ПОДРОСТОК, КРЕАТИВНОСТЬ, ИНТЕЛЛЕКТ**

Объект исследования – одаренная личность. Предмет исследования – личностные особенности одаренных подростков. Цель работы – раскрыть особенности социального статуса одаренного ребенка среди сверстников. Методы исследования – теоретический анализ научной литературы по проблеме исследования; метод тестирования: «Многофакторный опросник личности Кеттела (подростковый вариант)» (В. И. Похилько, А. С. Соловейнич, А. Г. Шмелев), «Прогрессивные матрицы Равена» (Дж. Равен, Л. Пенроуз), «Опросник межличностных отношений» (А. А. Рукавишников), «Тест креативности Торренса», «Социометрия» (Дж. Морено); математические методы: непараметрический статистический критерий U-критерий Манна-Уитни, коэффициент корреляции Пирсона, факторный анализ. Подросток с позитивным социальным статусом более социально смел, на него можно положиться, зависим от группы, имеет высший контроль над социальным поведением, чувствует себя лучше среди людей и стремится находиться среди них, склонен к установлению близких отношений с другими, но выбирает не тщательно таких лиц. При стремлении подростка к общению с окружающим у него проявляется доброжелательность, активность, энтузиазм, осознанность, авантюризм и навязчивость. Существует фактор, при котором человек направлен на взаимодействие с окружающими, установление внешних связей и теплых отношений с другими, то на него могут положиться окружающие, но при этом легкомыслен и нет групповой зависимости.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ	5
1.1 Підходи та концепції обдарованості	5
1.2 Особистісні особливості обдарованих підлітків.....	10
1.3 Особливості соціального статусу та самосприйняття обдарованих підлітків.....	16
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	28
2.1 Характеристика вибірки	28
2.1 Характеристика обраних методик.....	28
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ СЕРЕД ОДНОЛІТКІВ	31
3.1 Рівень інтелектуальних та креативних здібностей підлітків.....	31
3.2 Особистісні особливості обдарованих підлітків.....	35
3.3 Особливості соціального статусу та міжособистісні стосунки обдарованих підлітків.....	46
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60
ДОДАТКИ.....	64
Додаток А.....	64

ВСТУП

Актуальність роботи. В умовах стрімкого розвитку наукових технологій та інтелектуалізації праці, що сьогодні відбуваються у світі соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, розвиток здібностей людини з самого народження та протягом усього його життя є все більш затребуваним фактом. Інтелектуальні та творчі здібності стають одним із стратегічних ресурсів держави. Завдання виявлення обдарованих дітей, створення оптимально комфортного середовища для навчання та розвитку творчої особистості залишаються одними з пріоритетних для сучасного суспільства. Необхідне глибоке розуміння як самого феномену обдарованості, так і можливих труднощів, які часто доводиться долати на шляху зростання інтелектуального та особистісного становлення.

Звертаючись до феномену обдарованості, найчастіше дослідники задаються питаннями діагностики (у тому числі, ранньої), розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей (у тому числі підвищення їх навчальної мотивації, створення ефективних методів та умов навчання тощо). Безумовно, ці питання залишаються актуальними, незважаючи на велику кількість як вітчизняних, так і зарубіжних наукових досліджень, вже проведених у цій галузі.

Вивчення проблеми обдарованості має довготривалу історію у вітчизняній та зарубіжній соціально-педагогічній, психологічній науках, але до цього часу існує багато «білих плям» у цій царині психолого-педагогічних знань, що робить актуальним подальше проведення як теоретичних, так і практичних досліджень, удосконалення концептуального апарату і методів вивчення цієї проблеми. У практичному плані, одним із важливих завдань є з'ясування соціального становища обдарованих підлітків, зокрема у групі ровесників, для створення соціально-культурних умов, при яких здібності мали б одержати максимальний розвиток.

Дослідженням проблеми обдарованості займалися такі вчені, як, О. Антонова, Р. Литвак, І. Рогожкіна, В. Юркевич, А. Савенков, Б. Теплов, Р. Моляко, Е. Циганоківа, К. Юнг та ін.

Питання підліткової соціалізації та самоприйняття розглядали І. Умняшова, В. Юркевич, С. Яремчук, С. Рубінштейн, А. Мілехін, О. Лосієвська, І. Кон, Л. Виготський та ін.

Об'єкт дослідження – обдарована особистість.

Предмет дослідження – особистісні особливості обдарованих підлітків.

Метою роботи є розкрити особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед однолітків.

Завдання:

- 1) провести теоретичний аналіз проблеми самосприйняття та соціального статусу обдарованої особистості;
- 2) визначити рівень інтелектуальних та креативних здібностей підлітків;
- 3) розкрити особистісні особливості обдарованих підлітків;
- 4) розглянути особливості соціального статусу та міжособистісні стосунки обдарованих підлітків.

У роботі були використані такі методи дослідження:

- 1) Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження.
- 2) Метод тестування: «Багатофакторний опитувальник особистості Кетела (підлітковий варіант)» (В. І. Похилько, А. С. Соловейнич, А. Г. Шмелев), «Прогресивні матриці Равена» (Дж. Равен, Л. Пенроуз), «Опитувальник міжособистісних відносин» (А. А. Рукавишніков), «Тест креативності Торенса», «Соціометрія» (Дж. Морено);
- 3) Математичні методи: непараметричний статистичний критерій U-критерій Манна-Уїтні, коефіцієнт кореляції Пірсона, факторний аналіз.

Дослідження проводилось на учнях 9-х та 11-х класів Харківського наукового ліцею-інтернату «Обдарованість» Харківської обласної ради.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

1.1 Підходи та концепції обдарованості

В психолого-педагогічній літературі за віковим фактором обдарованість поділяють на обдарованість дорослої людина та дитячу обдарованість. Оскільки підлітковий вік знаходиться між цими двома етапами, але людина ще не може вважатися дорослою, підліткову обдарованість будемо відносити до дитячої обдарованості. Питання обдарованості підіймалося ще в античні часи й належала ця прерогатива філософам. Прослідкувавши історію поглядів на обдарованість стає зрозумілим, як та чому формувались погляди та концепції обдарованості, геніальності. Мудреці Платон, Арістотель та Конфуцій були переконані, що найталановитіших дітей потрібно відбирати та відправляти в монарші двори для постійного навчання задля максимального розкриття потенціалу [39, с. 118].

Британський філософ Джон Локк, чий погляди мають багато прихильників і досі, вважав, що провідна роль в формуванні обдарованості належить вихованню. Одразу після А. Біне, який ввів у масову культуру тестування на предмет інтелектуальності, у 1912 р. Вільям Штерн ввів поняття IQ, що стало причиною інтелектуалізації обдарованості та тестуванню як єдиному методу.

У XX сторіччі погляди вчених були прикуті до обдарованості, проте акцент робився виключно на інтелектуальній обдарованості. У 40-х рр. XX ст. ряд вчених висунули свої багатofакторні та спеціалізовані концепції інтелекту, а разом і обдарованості (Ж. Торндайк, Л. Терстоун, Р. Кеттел). У 50-х рр. А. І. Савенко довів, що високі показники тестів не є запорукою академічної успішності і, тим більше, успіхів у життєвій реалізації. Він

стверджував, що для досягнення успіху необхідно вміння нестандартно мислити, виявляти проблему та знаходити нестандартні варіанти вирішення [27, с. 45].

Б. Теплов стверджував, що обдарованість – це те, що відрізняє одну людину від іншої, при цьому не існує загальної обдарованості, тільки спеціальна і в кожного своя [29]. Н. Лейтес, учень Теплова, відкрив роль вікових періодів в обдарованості, та довів, що обдарованість може бути віковою специфікою. У 70-80-х рр. ХХ ст. на заході почався період індивідуалістичного підходу до обдарованості: школи почали перебудовуватись під варіативність потреб учнів, де в залежності від задатків учень міг знайти сферу чи діяльність, що йому цікава, та розвиватись в ній.

Підсумовуючи історію дослідження обдарованості, можна виділити два основні підходи: генетичний підхід, де обдарованість є результатом спадковості; та педагогіко-соціальний, де обдарованість це результат виховання, дидактики та соціального середовища.

Обдарованість – це системна характеристика психіки, що розвивається протягом життя, визначає можливість досягання людиною більш високих (незвичайних, унікальних) результатів у порівнянні з іншими людьми в одному чи декількох видах діяльності. Обдарований підліток або дитина виділяються очевидними непересічними іноді вражаючими досягненнями у певному виді діяльності (або мають передумови, потенціал до цього) [2].

Підлітковий вік – це період онтогенезу між дитинством та юністю, що характеризується якісними змінами, статевим дозріванням, що має надважливу роль у питанні психологічного в обдарованих підлітків, та переходом до дорослості. Це період найбільш стрімких зрушень та метаморфоз у житті.

Підлітковий вік в різних вікових періодизаціях має різні межі:

- за міжнародною віковою періодизацією Квіна – 12-19 років;
- у концепції Д. Б. Ельконіна – 11-17 років;
- за Л. С. Виготським – 14-18 років;

- за Е. Еріксоном – 12-18 років.

Іноді підлітковий вік поділяють на молодший підлітковий вік до 14 років та старший підлітковий від 14 до 17-19 років. Таким чином, якщо щодо початку перехідного віку автори приблизно сходяться – приблизно 12 років, то щодо крайньої границі думки різняться – від 16 до 19 років.

Також важливим у питанні підліткової обдарованості є те, що у дівчат пубертатний період починається та закінчується у середньому на 2 роки раніше, ніж у хлопців. Це суттєво впливає на рівень сформованості характеру, самооцінку та мотивацію. Так, якщо в одному класі, навчаються хлопці та дівчата, як це буває майже всюди, то дівчата, що дорослішають раніше, можуть мати більш сформовані здібності, як загальні психічні, так і спеціальні. Це в свою чергу може стати або додатковою мотивацією для розвитку, або навпаки причиною для відчуження хлопчиків чи навіть формування певних страхів та комплексів. У зв'язку з цим є підстави стверджувати, що поєднані за статтю класи можуть мати патогенний вплив на підлітка з незміцнілою психікою [23, с. 38].

У підлітковому віці досягає максимуму свого розвитку головний мозок людини, а разом із ним і основні психічні процеси. Рівня розвитку дорослої людини вже у підлітковому віці досягають пам'ять, сприйняття, теоретичне мислення, увага та мовлення. Разом з ними, скоріш за все, завдяки навчанням досягають максимального природного рівня здатність до навчання, інтелект та творчі здібності (креативність). Варто зазначити, що у цьому віці досягається біологічний стандарт розвитку пізнавальних та інтелектуальних процесів. Якщо підліток у подальшому продовжує тренувати якісь процеси, то вони можуть розвинути до значно вищих показників. Провідний вид діяльності підлітків – інтимно-особистісне спілкування з однолітками, що має на увазі зміну світосприйняття, коли на перше місце виходять однолітки та представники протилежної статі. Криза пубертатного періоду стимулює генезис статевих гормонів, які в надлишку сприймаються організмом як стрес. Саме тому підлітки весь час знаходяться у стані стресу, через що й

схильні до імпульсивності, емоційності, девіантної поведінки та агресії [23, с. 39].

Л. Виготський вважав, що у підлітковому віці для підлітка існують лише дві домінанти: «домінанта романтики» як прагнення ризику, пригод, героїзму та прагнення пізнати невідоме; та «домінанта зусилля» як тяга до вольових зусиль, тяга до подолання, тяга опиратись комусь або чомусь [9, с. 228].

Вчений стверджував, що дорослішання у своїй структурі поділяється на натуральний та соціальний аспекти. Де натуральний аспект – це всі біологічні процеси та ті зміни, що відбуваються в організмі підлітка, а соціальний аспект – це процеси соціалізації, навчання, виховання. Ці процеси є взаємопов'язаними, але не одночасними, симетричними. Більш того процеси всередині натурального компонента та окремо соціального компонента теж не симетричні. Таким чином, одна частина тіла підлітка дорослішає швидше, а інша пізніше. Прикладом може бути лімбічна система та «емоційний мозок», що функціонує з її допомогою, та когнітивний мозок. Судження людини є дорослими, сприйняття зрілим, проте якась дрібничка, що засмутила або злякала, може довести дорослу вже здавалося б по поведінці людину, до сліз або істерики [23, с. 46].

У підлітковому віці помітно змінюється емоційно-вольова сфера: окремі вольові дії, що характерні молодшому шкільному віку, змінюються на вольову діяльність. Відтак з'являються наполегливість, вміння долати труднощі та завзятість в досягненні цілі. Це робить поведінку підлітка більш цілеспрямованою, а переконання більш особисто важливими. В цьому віці підлітки дуже схильні до ідеологічної інтоксикації, коли ідеї у нестабільному мозку здаються надважливими, тому часто підлітки можуть бути дуже радикальними. Це відбувається через поєднання свіже сформованих диспозицій, сили емоційних реакцій, заповзятості у вольовій сфері, недостатній сформованості вищих когнітивних функцій – мудрості – та гормональному впливі. Змінюється й мотиваційна сфера підлітків. Підліток

намагається знайти себе, досліджуючи навколишній світ та свій внутрішній. Питання «Хто я?» турбує його, він намагається оцінити себе, свої вчинки та можливості, порівнюючи себе з однолітками [9].

Уявлення підлітка про самого себе формуються через порівняння себе з іншими, сприйняття тих оцінок, що даються йому однолітками та дорослими, та через рефлексію. Отже, можна стверджувати, що підлітковий вік є надважливим періодом, коли у людини формуються уявлення про себе та самооцінка. У цей період психіка є надзвичайно вразливою, тому доцільно приділяти велику увагу тому, як веде себе підліток, щоб помітити наявні проблеми, з якими він стикнувся. Ця робота має бути покладена на плечі, у першу чергу, батьків, педагогів, психологів та дорослих з найближчого оточення. Під час підліткового віку людина стає статево дорослою, проте її інтелектуальна, емоційна, вольова сторони ще зовсім не сформовані.

Оскільки самооцінка є дуже нестабільною у цей період, іноді випадкова фраза, погляд, насмішка або ж комплімент можуть привести до помітного здвигу в самооцінці. Те саме відбувається у соціальному ряді, де підліток може добре вчитися у школі, проте погано знаходити спільну мову з однолітками та протилежною статтю, або ж навпаки бути дуже соціалізованою людиною, але мати проблеми у навчанні чи поведінці, як прояві саморегуляції. Під впливом зовнішнього середовища відбувається формування світосприйняття підлітка. Для підлітка дуже важливо у цьому періоді знайти свою референтну групу, яка буде відрізнятися від інших. У цих групах та під їх впливом формуються ідеали та переконання. Таким чином під час перехідного підліткового віку відбувається ідентифікація ролей та формування свого образу-Я. Це є головним новоутворенням цього вікового періоду.

Ще одним чинником, який робить підлітковий вік кризовим, є те, що в підлітка змінюються соціальні ролі, тобто очікування, які починають пред'являти йому дорослі. Дитина за своїм соціальним статусом повинна слухатись батьків та дорослих, поглинати цінності та відтворювати їх, не

порушуючи. Доросла ж людина повинна сама приймати рішення, бути ініціативною та брати її у свої руки. Ці дві протилежні ролі, умовно пасивності та активності, є тим, між чим лежить підлітковий вік. І якщо в більшості випадків підліток сам із задоволенням бере на себе ініціативну роль, то іноді цього не відбувається, і тоді оточуючі починають пред'являти претензії підлітку, не пояснюючи, що саме від нього тепер очікують. Це породжує багато внутрішніх та зовнішніх конфліктів [25, с. 37].

Почуття дорослості та прагнення стати дорослим, тобто самостійним, є одним з новоутворень підліткового віку. У цьому прагненні дорослості підлітки часто приміряють на себе різні соціальні ролі або їх атрибути, що характерні дорослим. Таким чином, перебираючи численні ролі, з часом підліток знаходить щось своє, у нього формується його власна ідентичність – стійкий образ власного Я. На шляху «приміряння» різних ролей підлітки пробують як такі, які вважаються позитивними або прийнятними, чи негативні або неприйнятні атрибути ролей. Прикладом позитивного наслідування може бути часткова робота, яка приносить якийсь заробіток, що схвалюється суспільством, або носіння ділового стилю одягу, як у дорослих, що «ходять на роботу». Прикладом негативного наслідування або соціально неприйняттого є паління, вживання алкоголю, агресивна поведінка по відношенню до інших.

1.2 Особистісні особливості обдарованих підлітків

Обдарованість – це здатність людини досягати більш визначних результатів у певному виді діяльності. Таким чином, обдарований підліток або дитина – це діти, що показують результати вищі, ніж у своїх однолітків (або мають передумови до цього). Більшістю психологів визнається, що обдарованість – є результат поєднання біологічних чинників спадковості та соціокультурних чинників [29].

Слід вважати, що майже кожна дитина володіє певним набором задатків від народження. Як відомо з психології здібностей, на прямій розвиненості певної здібності виділяють: задатки – здібності – обдарованість – талант – геніальність.

Психічне, соціальне середовище, психо-характерологічні чинники, біологічні причини – все це може затримувати розвиток дитини або ж навпаки ускладнити розвиток й не дати сформуватись обдарованості. Можна сказати, що не розвинути обдарованість набагато легше, ніж її розвинути. Слід констатувати, що вплив соціального оточення та невпевненість підлітка, що демонструє ознаки обдарованості, мають найбільш згубний вплив на становлення таланту. Соціальне середовище найчастіше стає тим полем бою, через яке потрібно пройти обдарованому підлітку на шляху становлення власної особистості. Перш ніж, мотивація та інтерес до свого об'єкту обдарованості вийдуть на перший план, підліток повинен розібратись у собі та відпустити переживання про соціалізацію в очах інших. Підлітковий вік є періодом стрімкого та асинхронного розвитку. Дуже рідко таланти проявляються саме в дитинстві. Часто саме у підлітковому віці закладаються перші цеглини обдарованості, яка проростає до своїх видимих результатів тільки у молодому віці у районі 20-ти років, а іноді й пізніше [29].

Часто підліткова обдарованість носить віковий характер, оскільки розвивається і проявляється тільки в певний віковий період (наприклад, літературна обдарованість, що часто зустрічається у 15-16 років). Інтерес у цьому контексті становлять стійкі прояви обдарованості, що зумовлені певними мотиваційно-емоційними чинниками особистості – необхідність займатись діяльністю, стійкий інтерес, зацікавленість в самій діяльності. Дуже частим явищем є відставання певних сфер психічного, інтелектуального чи фізичного від вікової норми, так надкреативна дівчина може вважати себе дурною, оскільки матиме невисокі результати в школі, або талановитий математик, що матиме дефіцит у соціальній сфері. Важким залишається питання відрізнення обдарованості від навченості або наявності

великої кількості емпіричного досвіду, коли людина не володіє непересічними здібностями, а просто багато практикувалась, набила руку, бачила багато гідних прикладів. Результати діяльності важко відрізнити від аналогічних обдарованого. Їх вирізняє особистість та стиль мислення, сприймання [24, с. 16].

Ознаки обдарованості підлітка можна виявити у реальній діяльності. Ознаки явної обдарованості потрібно розглядати через призму «я можу» і «я хочу», де перше це інструментальний аспект поведінки підлітка, а другий – мотиваційний аспект.

Інструментальний – описує способи діяльності, майстерність; мотиваційний – відношення індивіда до діяльності.

Інструментальний аспект обдарованої дитини/підлітка:

- швидке оволодіння діяльністю;
- глибоке оволодіння інструментами діяльності при невеликих затратах зусиль;
- наявність конкретних знань та вмінь у предметній області;
- демонстрація непересічних результатів;
- новаторство, використання нестандартних методів та рішень;
- вихід за рамки поставлених задач, більш комплексне сприйняття та дослідження сфери;
- поява власного стилю діяльності і автономності завдяки самодостатності особистісного компонента;
- сприйняття сфери обдарованості як комплексної інтегрованої системи зі своїми правилами, які можна обходити;
- проактивне маніпулятивне сприйняття сфери діяльності, речей та людей задля досягнення поставленої мети;

Однак успіхи в інструментальній сфері залишаються лише спалахом без наявності мотиваційного аспекту, який дозволяє відчувати постійний інтерес до обраної діяльності [24, с. 17].

Якщо розвивати та формувати у дітей ці якості, то висока вірогідність, що здібності розвинуться до рівня обдарованості.

Характеристики обдарованого підлітка: [2, с. 119]

- Допитливість. Зацікавленість у новому та нових знаннях є характерною всім дітям та підліткам, оскільки завдяки ній молода людина здобуває знання про оточуючий світ – це механізм, що закладений природою. В обдарованих дітей присутня саме любов до знань. Допитливість, яка проявляється на ранніх етапах онтогенезу супроводжує обдарованого протягом всього життя є тотальною. Так само, як спортсмени отримують задоволення від занять спортом, обдаровані отримують задоволення (емоційне, гормональне) від поглинання нових знань. Кращий метод особистісного розвитку – це щирий інтерес до оточуючого світу, любов до знань та пізнання нового, що проявляються у пошуку нового, дослідженню та використанні можливостей чомусь новому навчитись.

- Надчутливість до проблем. Це схильність до продуктивного сприйняття інформації, не важливо який авторитет цю інформацію надав. Питливий розум постійно потребує дивитись глибше, не тільки у проблему, але і на те, що здається зрозумілим і очевидним. Шукати у твердженнях більш глибокий сенс, аналізувати, а не приймати за чисту монету.

- Надситуативна активність. Обдарована людина не зупиняється у своєму дослідженні, у мисленні над проблемою, коли виконане основне завдання. Це внутрішня мотивація до глибшого пізнання, дослідження суті явища або проблеми. Обдарований, керований жагою пізнання, заглиблюється у проблему далі з власних мотивів.

- Високий рівень розвитку логічного мислення. Логіка один з основних принципів, що керує мисленням обдарованої людини.

- Підвищений інтерес до дивергентних задач. Дивергентні задачі – ті де немає однієї відповіді, до якої можна дійти по чітким алгоритмам. У дивергентних задачах є відкрита відповідь, приходження до якої потребує

використання різних методів аналізу, нестандартного мислення та прийняття рішучих рішень.

- Оригінальність мислення. Здатність давати нові нестандартні варіанти, здатність бачити різні варіанти, неконформність мислення, автономність від догм. Мозок обдарованого підлітка продукує багато незвичайних рішень, що часто зі скепсисом, нерозумінням чи насмішкою сприймаються оточуючими.

- Гнучкість мислення. Адаптивність, здатність змінювати свою думку, переходити від одного класу явищ до іншого. Це не ригідність мозку, яка дозволяє особистості знаходитись в постійному стані активності.

- Продуктивність мислення – креативність – варіативність - генерація великої кількості ідей. Велика кількість варіантів дій при виникненні ситуацій. Відкритість розуму. Стереотипи мислення зменшують варіативність сприйняття та мислення. Свіжість сприйняття, свобода від стереотипів сприйняття, те, що дає свободу питливому розуму обдарованого.

- Легкість в асоціюванні. Обдаровані, що знаходяться у процесі постійного аналізу та глибшого дослідження речей, легко знаходять спільне між двома. Іноді асоціації є дивергентними та нестандартними.

- Здатність прогнозування – інтуїтивне мислення. Одна з основних ознак обдарованості. В обдарованих людей ця здатність розповсюджується не тільки на вирішення задач та прогноз дій, а й на всю їх активність.

- Висока концентрація уваги. Одна з основних ознак. Обдаровані підлітки відрізняються тим, що здатні довго концентрувати увагу на об'єкті, не відволікаючись. При цьому зовнішні відволікаючі фактори блокуються та відходять на другий план. Це пов'язаною з внутрішньою мотивацією (глибоким інтересом до об'єкту) та здатністю нервової системи створювати на корі осередки активності, а довкола них гальмівні зони. Тобто повна концентрація, перенесення пріоритету сприйняття та мислення на задачу.

- Чудова пам'ять.

- Здатність та схильність оцінки. Витікає з критичності мислення. Здатність та схильність оцінювати самого себе та свої вчинки, а також дій та думок інших.

Атрибути обдарованого підлітка у контексті навчання [2]:

- 1) мають бажання здобувати знання та успіхи у навчанні, не сприймаючи це як насилля над собою;
- 2) здатні використовувати наявні розумові навички й досвід у самостійній діяльності – інтегрувати знання у діяльність;
- 3) проникають у сутність речей та явищ;
- 4) з перших слів ловлять сутність проблеми або те, що хоче сказати співрозмовник;
- 5) гостро реагують на несправедливість, порушення моралі;
- 6) на відміну від ровесників, не люблять поверхневих пояснень, люблять глибокі;
- 7) критично оцінюють оточуючу реальність;
- 8) розмірковують про вічні питання (проблеми життя, смерті, релігії, сутності);
- 9) перфекціоністи й прагнуть робити все ідеально;
- 10) ставлять завищені цілі й переймаються, якщо не вдається;
- 11) відкидаючи те, що заважає, здатні повністю понуритись у задачу і концентруватись;
- 12) на уроках люблять пошукову, дослідницьку діяльність;
- 13) вміють виділяти головне у проблемі, та необхідне для самореалізації.

Однак, обдаровані діти мають й негативні атрибути, що проявляються не у навчанні, а в їх особистісній та соціальній сферах:

- 1) егоцентризм, нездатність прийняти сторону іншого, особливо якщо він дурніший, на їх думку;
- 2) любов до суперечок та полемічних бесід, бажання бути завжди правим;

- 3) нелюбов до школи/навчання, якщо вони нецікаві, некорисні, нудні;
- 4) відставання від ровесників у фізичному розвитку, любов до інтелектуального розвитку, а не фізичного, невміння грати у спортивних іграх;
- 5) нелюбов компромісів;
- 6) відсутність культури діалогу, звичка перебивати, тому що розуміє, що хочуть сказати;
- 7) перебивають співрозмовника, якщо той робить логічні помилки чи помилки у наголосах;
- 8) прагнення командувати людьми, тому що з ними нудно інакше.

Допитливість обдарованої дитини, бажання та необхідність ставити багато запитань у школі часто дратують вчителів. Часто те, що дитина знає багато, можна сказати все, що пропонує вчитель, викликають невдоволення. Викладачі намагаються поставити обдарованого на місце, аби він\вона не виділявся з загальної маси учнів. Це може впливати на самооцінку дитини.

1.3 Особливості соціального статусу та самосприйняття обдарованих підлітків

Особливу увагу у процесі психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів має бути присвячено проблемі соціалізації обдарованих дітей. Соціалізація розглядається більшістю вчених (А. Подольський, І. Рогожкіна [21;24] та ін.) як складний багатогранний процес, що включає:

- 1) засвоєння індивідом протягом його життя соціальних і культурних цінностей того суспільства, до якого він належить;
- 2) засвоєння та подальший розвиток індивіда соціально-культурного досвіду;
- 3) становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих соціальній спільності, групі;

4) включення людини до соціальної практики, придбання ним соціальних якостей, засвоєння громадського досвіду та реалізацію власної сутності у вигляді виконання певної ролі у практичній діяльності тощо [21, с. 10].

А. Мілехін провів глибоке вивчення різних підходів до визначення поняття соціалізація [18].

У процесі соціалізації-індивідуалізації відбувається формування власне соціального самовизначення як головного результату соціального дозрівання. Особистісне становлення дитини розглядається як процес реалізації індивідуально-соціального (індивідуального освоєння соціального та індивідуального відторгнення та відтворення (виробництва соціального) як вираження загального соціального. Як зазнає В. Юркевич, соціалізація за своєю суттю – це рух, а не ряд локальних дій присвоєння. Важливо чітко розуміти і структурувати соціалізацію як процес, зміст якого визначається, з однієї сторони, освоєнням всієї сукупності соціальних впливів світового рівня цивілізації, культури, загальнолюдських якостей, з іншого – ставленням до всього цього самого індивіда, його актуалізацією Я, розкриттям можливостей, потенціалів особистості та її творчої природи [26].

Основні критерії соціалізованої особистості:

- 1) сформованість установ, стереотипів, цінностей, «картин світу» людини;
- 2) адаптованість особистості, її поведінка;
- 3) соціальна ідентичність, що включає усвідомлення індивідом себе як представника біологічного виду людства (загальнолюдський рівень);
- 4) ініціативність, незалежність, незакомплексованість [18].

У психолого-педагогічній літературі проблема соціалізації обдарованих учнів розглядається не так часто, як дослідження інтелектуальних та особистісних особливостей даної категорії дітей та підлітків. У соціалізації обдарованої дитини існує два аспекти. Перший аспект у рамках його соціалізації – це перебування у так званій «звичайній» (загальноосвітній)

школі. Обдарована дитина часто стає «ізгоем» тому, що відрізняється від інших дітей по ряду принципово важливих особистісних характеристик: системі цінностей, пізнавальних інтересів, з провідної мотивації і, нарешті, по найголовнішому – по своєму домінантному життєвому проекту [26].

Розвиток обдарованості не може розглядатися поза взаємодією особистості, що розвивається, з її соціальним оточенням, характером впливу соціального оточення на прояв творчих якостей особистості може бути як позитивним, так і негативним, гальмуючим. При цьому педагог далеко не завжди цілеспрямовано і усвідомлено транслює свою «особистість» та індивідуальність своїм підопічним [13].

Перед загальноосвітньою школою постає завдання соціалізації обдарованої дитини у конкретній освітній організації, яка не завжди вирішується педагогічним колективом через низький рівень психолого-педагогічної компетентності у даному питанні. У таких ситуаціях досить часто сім'я обдарованої дитини вирішує перевести власну дитину до спеціалізованої освітньої організації, діяльність якої спрямована на навчання обдарованих та високомотивованих учнів. У таких установах виникає прямо протилежна ситуація: дитина перебуває у деякому сенсі у «тепличному» середовищі і не завжди зможе вже за рамками такої школи знайти спільну мову з оточуючими її людьми. Проблема полягає в тому, що у спеціалізованих школах, призначених для роботи з обдарованими дітьми, діти знаходяться у штучних умовах і вихід у «великий» світ, вже після закінчення школи, може загрожувати особливими труднощами [13, с. 78].

Факторами ризику, що ускладнюють міжособистісне спілкування обдарованих дітей та підлітків у групі однолітків, є особистісні особливості обдарованих: перфекціонізм, домінантність, особливість емоційної саморегуляції, зокрема – підвищена чутливість та підвищена вразливість. Психолого-педагогічна робота у рамках програми психолого-педагогічного супроводу має бути спрямована на корекцію особистісних особливостей та підвищення емоційної саморегуляції у цієї категорії учнів.

Одна з причин низького рівня соціалізації конкретного обдарованого школяра – це система захисних механізмів, вибудованих психікою дитини як реакція у відповідь на «загрози зовнішнього світу», пов'язані з непорозумінням, неприйняттям з боку навколишніх не типових для більшості дітей даного віку особливостей та здібностей. Наявність захисних механізмів говорить про те, що оточуюче середовище сприймається конкретною дитиною як загроза, навіть якщо з погляду дорослих явних загроз для дитини немає. Це суто її особливе сприйняття ситуації [30, с. 83-84].

Ресурсами успішної адаптації та самореалізації є, перш за все, інтелектуальні особливості (високий інтелект, креативність), які дають можливість прогнозувати наслідки власних дій, ясніше бачити мету та засоби для її досягнення, дозволяють не тільки ефективно впоратися з життєвими труднощами, але й актуалізувати внутрішні ресурси, використовувати ресурси мережі, накопичувати, і створювати нові ресурси. Наявність досягнень сприяє, найчастіше, підвищенню самооцінки, формує уявлення про самоефективність, дозволяє підтримувати позитивну концепцію. Спільно з емоційною стабільністю і вмінням керувати емоціями це сприяє зниженню поставлених та визначенню нових цілей, розкриттю внутрішнього потенціалу. Надзвичайно важливою є рефлексивна позиція і позитивне ставлення обдарованих до помилок і невдач, що дозволяють витягувати з досвіду інформацію, яка на даний момент не затребувана, але при необхідності може бути актуалізована. Таке ставлення дає можливість значно швидше навчатися ефективної поведінки у важких життєвих ситуаціях [30, с. 85].

Звертаючись до феномену обдарованості, найчастіше дослідники задаються питаннями діагностики (у тому числі, ранньої), розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей (у тому числі підвищення їх навчальної мотивації, створення ефективних методів та умов навчання тощо). Безумовно, ці питання залишаються актуальними,

незважаючи на велику кількість як вітчизняних, так і зарубіжних наукових досліджень, вже проведених у цій галузі.

Багато психологічних досліджень підтверджують, що обдаровані діти загалом благополучніші, порівняно із звичайними однолітками, оскільки не мають проблем у пізнавальній діяльності, а їхні інтереси і схильності, розвинені вже з дитинства, служать гарною основою для особистісного та професійного успіху. Якоюсь мірою це справедливо. Але існують і зовсім інші, спільні для таких дітей специфічні особливості, які саме обтяжують дар покладеної на них винятковості [38, с. 101].

У обдарованих дітей часто виникають труднощі у знаходженні близьких за духом друзів, проблеми у спілкуванні з однолітками (іноді це проявляється навіть у конформності – намаганні підлаштуватись під інших, здаватися такими, як усі, відмовляючись від своєї індивідуальності). І в більшості випадків вони уникають соціальних проблем замість того щоб їх вирішувати. Але при цьому треба відзначити серйозні комунікативні труднощі, що провокуються також і однолітками обдарованих дітей, які не розуміють їх такими, що не сприймають їх особливу винятковість. Крім того, нерідко, в обдарованих дітей існують явні проблеми щодо емоційного розвитку. У складних ситуаціях вони виявляють інфантильну реакцію: критичні зауваження можуть спричинити негайні сльози, а будь-який неуспіх призводить до розпачу [16].

У багатьох особливо обдарованих дітей також помітні проблеми, пов'язані з фізичним розвитком, деякі з них явно уникають всього, що потребує фізичних зусиль. І не лише фізичних. Особливо гостро проявляється проблема вольових навичок, саморегуляції, оскільки ситуація розвитку цих дітей часто складається таким чином, що вони займаються лише діяльністю цікавою, легкою для них, якраз і є складовою суттю їхньої обдарованості. Будь-яку іншу діяльність, яка не входить до їх сфери схильностей і вимагає виражених вольових зусиль, багато обдарованих дітей уникають. Значимість грамотного супроводу дітей у тому, що часто без

спеціальної допомоги психолога або кваліфікованого вчителя обдарована дитина не може зрозуміти, у чому причина її опору тим видам робіт, що охоче виконуються іншими дітьми.

Проблема дорослішання, становлення особистості обдарованих дітей потребує ретельного вивчення та пошуку оптимальних шляхів її вирішення. А саме питання високої обдарованості та вміння використовувати свій дар на благо – питання не лише психолого-педагогічне, але й філософське [28;30].

Сьогодні існує проблема розбіжності термінології у вітчизняній психології самосвідомості та зарубіжній. Вітчизняна психологія у більшій мірі користується поняттями самоповаги, самооцінки, самоприйняття та образу-Я. Різні форми представлень людини про себе диференційовані або за сферою проявів («соціальне я», «публічне я», «сімейне я»), або як реальність і ідеал («реальне я» - «ідеальне я»), реальність і очікуване («реальне я» - «очікуване я» (очима інших, рефлексивне), реальне і прогнозоване («у майбутньому, прогнозоване, бажане, ідеальне, фантастичне») [32, с.55].

Таблиця 1.1

Порівняння основної термінології у пострадянській та західній психології самосвідомості

Пострадянська психологія	Західна психологія
Загальна самооцінка	Я-концепція
Когнітивна компонента загальної самооцінки	«Образ-Я»
Афективна компонента загальної самооцінки	Самоприйняття

Самоприйняття – це інтегроване утворення у структурі особистості, що проявляється у позитивному емоційно-ціннісному відношенні до себе, в адекватній самооцінці, у саморозумінні, рефлексії свого внутрішнього світу та своїх вчинків, у самоповазі та у здатності приймати інших такими, якими вони є з їх недоліками, навіть якщо вони протилежні «Я-атрибуціям», в

усвідомленні своєї цінності. Важливим хоча й не очевидним є те, що самоприйняття у значній мірі залежить від відношення до інших, тобто самоприйняття може відбутись тільки якщо відносини з оточуючими стають позитивними та стають цінністю. У основі самоприйняття лежать моральні цінності людини або у нашому випадку підлітка [1, с. 108].

З цього витікає, що механізм самоприйняття найбільш повно розглядається гуманістичною психологією, оскільки вона має в акценті своєї уваги інтропсихічне людини, її уявлення, сприйняття та внутрішній світ [16]. До характеристик, що свідчать про самоприйняття, позитивну самооцінку та самоповагу свідчать:

- відчуття цінності власної особистості та сили свого «Я»;
- відчуття власної гідності;
- віра у себе та свої можливості;
- відстоювання права бути таким, як є, та мати власну позицію;
- довіра своїм відчуттям, інтуїції та внутрішньому голосу;
- відкритість характеру;
- розуміння та прийняття власних слабкостей;
- прийняття інших та їх не ідеальності.

Відсутні:

- страх;
- тривожність;
- страх негативної оцінки та невдачі;
- почуття провини;
- потреба у домінуванні [39].

Процес самоприйняття слід розглядати в онтогенезі, де до підліткового віку у дитини формуються та розвиваються зони головного мозку, що дозволяють у підлітковому віці активізуватись процесу пізнання оточуючого світу, особливо світу міжперсональних соціальних відносин. Саме в інтерперсональних відносинах відбувається формування «Образу-Я» підлітка та уявлення про нього самого у цілому і про окремі властивості, що їй/йому

характерні. Після формування уявлень про себе й починається процес самоприйняття, що критично залежить від наявності сприятливих відносин з оточуючими, відповідності внутрішніх цінностей цінностям оточуючого середовища та підтримці «важливих інших». Ближче до юнацького віку цей процес закінчується ідентифікацією ролей, створенням «життєвого плану» та знаходження певного сенсу життя. Це вік «відкриття свого «Я», оформлення особистості, вік оформлення світогляду. У цьому віці постають питання сенсу життя», – як пише російський соціолог та сексолог І. Кон [13, с. 237] .

Можна стверджувати, що формування сенсу життя має інтегративні функції, передумови для формування сенсу життя відмічаються вже у підлітковому віці – віці відкриття свого «Я».

Прийняття себе, за Б. Тепловим, це визнання себе та безумовна любов до себе такого, як є, відношення як до особистості, що гідна поваги, здатна на самостійне прийняття рішень, вірить у себе і свої можливості, довіряє собі та своїй інтуїції [30].

А. Мілехін [18, с. 125] наводить декілька цікавих моментів, у контексті вивчення самоприйняття обдарованих:

- 1) самоприйняття є частиною більш широкого явища – само відношення;
- 2) найбільш поверхнєве проявлення самовідношення є самооцінка (загальне позитивне чи негативне відношення до себе);
3. самоповага – відношення до себе наче зі сторони, що базується на оцінці реальних гідностей чи недоліків;
- 4) самоприйняття – безпосереднє емоційне відношення до самого себе;
- 5) важливу роль грає інтегрованість, цілісність та автономність самоприйняття, у незалежності від зовнішніх оцінок.

В. Моляко стверджував, що самоповага – є результатом співвідношення свого відношення, оцінки з оцінкою оточуючих, особливо «значимих інших». Самоповага – є цілісним емоційно-ціннісним відношенням, що базується на відношенні інших та сприйнятті/прийнятті

підлітка. Сфери, які оцінює підліток, сфера інтелектуальних можливостей, самооцінка мотиваційно-потребових сил (бажань), самооцінка своїх властивостей (фізичних, характерологічних, психофізіологічних) [20].

Елементом самоповаги може виступати також момент значимості для свого найближчого оточення, проте він може не співпадати з ним. Можна стверджувати, що самоповага – це відношення людини до своєї значимості для інших, виходячи зі свого ідеалу, що забезпечує самоствердження та задоволеність собою. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що соціальне оточення, позитивна оцінка та прийняття, не засудження – є запорукою позитивного самоприйняття.

Е. Циганкова стверджувала, що мова тут йдеться не про адаптивність особистості до оточуючих умов – особливо соціальних, а про самовідношення та прийняття особи, коли вона найбільше є собою, розкриваючи свої найглибші потяги та твердження [32].

А. Амбрумова, визнаючи роль соціальних факторів, також додає, що для збереження позитивної «Я-концепції» та самоприйняття деякі особистості не потребують схвалення інших. У структуру «реального Я» включене те, якою людина здається собі у реальності на даний момент. Розвинена особистість має ряд стійких уявлень про саму себе, які вона вважає виправдано реальними, ця система приписується собі у реальний момент часу. Однак Амбрумова додає, що це може бути показником автономності особистості, що є позитивним явищем, або проявом самовпевненості або тупості, коли людина приписує собі неіснуючі явища чи не знатна оцінити себе та свої характеристики [1, с. 110].

Торкаючись представників західної психології, що працювали зі самоприйняттям, варто відмітити Дж. Фрімана, який досліджуючи самосвідомість виділяв фізичну, соціальну та духовну компоненту. Самооцінка може бути виражена у двох модусах – самозадоволення та незадоволеність собою. Самоповага у вченого визначається як співвідношення успіху та домагань: цілей та реалізації. Самоприйняття

обдарованого підлітка та його особистісне становлення можуть йти позитивним або негативним маршрутом. Якщо говорити про самоприйняття обдарованими підлітками, та специфіку спілкування з оточуючими, яка характерна обдарованим, часто може викликати роздратування в однолітків, що приводить до ізолюваності обдарованого. Підліток відчуває, що колектив його не сприймає, запитуючи себе «Чи проблема у мені? Напевно я якийсь не такий». Якщо у підлітка немає міцної самооцінки, то це може мати свій вплив та призвести до порушень у позитивному «образі-Я» та прийнятті себе [8].

Можна сказати, що через ті особливості у спілкуванні з оточуючими, які властиві обдарованим з їх специфікою сприйняття світу, людей, інформації, обдаровані підлітки мають конфлікти з класичною більшістю, ігноруються нею, тобто мають проблеми з соціалізацією. Класно-урочна система, що розрахована на середніх учнів, яких вона стимулює до навчання, стає проблемним місцем у житті обдарованого підлітка [39, с. 127].

Таким чином, самоприйняття є процесом, що слідує одразу за відкриттям свого внутрішньо-психічного світу та дослідженням свого Я у процесі інтроперсональної взаємодії. Процес самоприйняття є характерним саме для підліткового віку, оскільки саме він є перехідним між дитячим віком та дорослістю. Сам по собі процес становлення та первинної ідентифікації є складним для підлітків. Нестабільний контроль емоційної сфери, інтоксикація статевими гормонами, соціалізація у найближчому оточенні у нових амплуа, несформованість самооцінки та елементів «Я-концепції», перехід від дитячих соціальних ролей до дорослих, нерівномірність дорослішання ровесників, пошук референтної групи та власних ідеалів/цінностей, агресивність, бажання бунтувати проти систем чи персон – все у купі робить підлітковий вік справді кризовим, а процеси, що протікають у цей період складними, травмуючими та потребуючими підтримки від дорослих.

Все, чим керується підліток це бажання бути прийнятим у суспільстві, що є значущим для нього або неї. Обдаровані підлітки, як такі, що мають

певні особливості характеру, темпераменту, звичок комунікації та взаємодії з навколишнім світом часто стикаються зі складнощами. Підлітковий кризовий вік – це вік бунтарства. Проте у цей час підлітки, як одна група, бунтують проти дорослих та всього світу, що дозволяє відчувати певну конформність та належність до групи. Якщо ж підліток, не може відчути прийняття групою, не формується позитивне підкріплення «образу-Я» та самоповаги, що може легко призвести до негативного емоційно-ціннісного відношення до себе, невизнання себе, переживання власної неправильності, відчуття сорому за себе, прагнення конформності та зміни себе задля цього, ненависть до певних частин себе або й в цілому до себе. Можна сказати, що підліток застрягне між своїм «Я-реальним», яким він/вона є, та «Я-ідеальним», тим ким хотілося б бути, що призведе до постійного невдоволення собою та можливого формування невротичного розладу у подальшому [20, с. 90].

Однак, це розповсюджується не на всі види обдарованості і далеко не всі обдаровані стикаються з неприйняттям. Підлітки, що демонструють обдарованість у комунікативній, лідерській та спортивних сферах часто не мають проблем з самоприйняттям, соціалізацією та самооцінкою, як результат. У випадку соціальної обдарованості це пояснюється сферою обдарованості, де підліток є наче риба у воді й легко сам може стати лідером і створювати цінності для групи. У випадку спортивної діяльності – це певна фізична перевага, що є тією подушкою безпеки та допомагає уникати проблем з однолітками та цькувань. Часто ті особливі навички або особливості роблять підлітка унікальним, допомагаючи навпаки стати лідером та здобути авторитет у колективі. Індивідуальні психологічні особливості впливають на те, як і наскільки успішно підліток соціалізуватиметься. Обдарованість, кажуть, можна сприймати як дар, а можна як прокляття. Однак задля позитивного дорослішання та проходження підліткової кризи зі здоровою психікою увага до поведінки, емоцій та переживань підлітка повинна бути надана найближчим дорослим оточенням

підлітка: батьками, вчителями, психологами, соціальними працівниками тощо.

Під час написання першого розділу роботи «Теоретичні підходи до аналізу проблеми особливості соціального статусу обдарованих підлітків» було розглянуто основні підходи та концепції обдарованості, особистісні особливості обдарованих підлітків та виокремлено особливості соціального статусу та самоприйняття обдарованих підлітків.

Підсумовуючи історію дослідження обдарованості, можна виділити два основні підходи: генетичний підхід, де обдарованість є результатом спадковості; та педагогіко-соціальний, де обдарованість це результат виховання, дидактики та соціального середовища

Під впливом зовнішнього середовища відбувається формування світосприйняття підлітка. Для підлітка дуже важливо у цьому періоді знайти свою референтну групу, яка буде відрізнятися від інших. У цих групах та під їх впливом формуються ідеали та переконання. Таким чином під час перехідного підліткового віку відбувається ідентифікація ролей та формування свого образу-Я. Це є головним новоутворенням цього вікового періоду. Обдарованість – це здатність людини досягати більш визначних результатів у певному виді діяльності. Таким чином, обдаровані підлітки – це діти, що показують результати вищі, ніж їх однолітки (або мають передумови до цього). Більшістю психологів визнається, що обдарованість – є результат поєднання біологічних чинників, спадковості та соціокультурних чинників.

Обдаровані підлітки мають низку соціально-психологічних проблем у спілкуванні з однокласниками, порушення взаємодії з вчителями, непорозуміння з батьками, прояви девіантної поведінки, відсутність навичок просоціальної поведінки на різних рівнях (від побутового до громадського) тощо. Негативними наслідками можуть стати депресивні стани, саме тому такі особи мають стати об'єктом соціально-педагогічного супроводу та допомоги фахівців.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБІРКИ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Характеристика вибірки

Для досягнення поставлених завдань і виконання емпіричного дослідження було обрано вибірку, яку розділили на групи та були проведені необхідні методики для отримання результатів.

Дослідження проводилось на учнях 9-х та 11-х класів Харківського наукового ліцею-інтернату «Обдарованість» Харківської обласної ради. Кількість та характеристики вибірки представлено у Таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки досліджених

Критерій	Учні 9 класу	Учні 11 класу	ВСЬОГО
Хлопці	15	15	30
Дівчата	21	20	41
Всього	36	35	71

Вибірку розділили на 2 групи: за статтю та навчальним класом.

2.1 Характеристика обраних методик

Методика «Багатофакторний опитувальник особистості» розроблений Р. Б. Кеттелом, адаптований на російську мову В. І. Похилько, А. С. Соловейничиком та А. Г. Шмелевим використовується з метою виявлення відносно незалежних первинних якостей особистості та опису широкої сфери індивідуально-особистісних відносин. У зв'язку з віковим діапазоном респондентів у ході дослідження застосували адаптаційний підлітковий варіант методики. Даний тест має вид опитувальника, що

складається з 142 питань з 3-ма варіантами відповіді. Із методики може бути вилучено 14 показників (первинних факторів) особистості: шизотомія-афектомія, брехня, ступінь емоційної стійкості, флегматичність-возбудимість, підпорядкованість-домінування, обережність-легковажність, ступінь прийняття моральних норм, сором'язливість-авантюризм, реалізм-сензитивність, неврастіння, фактор Гамлета, самовпевність-схильність до почуття провини, ступінь групової залежності, ступінь самоконтролю, ступінь внутрішньої напруги. Дана методика проста у використанні, не потребує особливих вмінь та навичок від психолога, так як має ключ, розглядає особистість у багатьох факторах, має шкалу брехні, що запобігає включення у дослідження соціально-бажаних результатів. Вимагає достатню кількість часу для проведення і концентрацію.

Методика «Прогресивні матриці Равена» розроблений Дж. Равеном та Л. Пенроуз призначений для диференціювання досліджуваних за рівнем інтелектуального розвитку. Дана методика має вигляд тесту, що складається з 60 завдань, розподілених на 5 серій, та 6 або 8 варіантами відповіді, де кожна наступна задача відносно складніша за попередню. Використання методики досить просте, бо не має обмежень у часі, інструкція легка для розуміння та завдання не залежать від рівня знань та освіченості досліджуваного. Відсутність шкали брехні не має значення за відсутності соціально-бажаних відповідей.

Методика «Опитувальник міжособистісних відносин» розроблена В. Шутцом та адаптована А. А. Рукавишніковим призначена для діагностики різних аспектів міжособистісних відносин та вивчення комунікативних особливостей особистості. Тест призначений для оцінки поведінки людини у 3-х основних областях міжособистісних потреб: включення, контроль та афект. Складається опитувальник з 56 питань та 6 варіантів відповідей на кожний. Використання методики просте, особливі вміння та навички психолога не потребуються, бо наявний ключ для інтерпретації результатів, та проведення не передбачає багато часу. Недоліком методики є відсутність

шкали брехні.

Методика «Тест креативності Торенса» була розроблена Е. П. Торенсом та призначена для оцінки креативності мислення досліджуваного. Вона складається із 3-х частин, у роботі використали одну з них, а саме «Завершення картинок», що була адаптована у лабораторії діагностики здібностей та Інституту психології Російської академії наук. Досліджуваним пропонується спочатку домалювати до 12 фігур що завгодно, а потім до 6 пар вертикальних ліній, кожний малюнок треба підписати. Час на виконання тесту був обмежений до 20 хвилин. Використання методики є досить простим, бо інструкцію досліджувані розуміють добре, а інтерпретація не вимагає особливих знань від психолога.

Методика «Соціометрія» розроблена Дж. Морено для діагностики міжособистісних та між групових відносин. У ході дослідження завдяки соціометрії виявляли соціальний статус учнів. Досліджуваним було запропоновано відповісти на 3 запитання: «Кого з однокласників ви запросили би на свій День народження?», «З ким з однокласників ви сіли бі писати контрольну роботу?» та «Кого з однокласників ви би не взяли у похід?». Так як у групі кількість учнів від 25 до 30, то обирали від 1 до 3 людини. Дана методика займає небагато часу та проста в обробці даних.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ СЕРЕД ОДНОЛІТКІВ

Для досягнення поставлених завдань було проведено емпіричне дослідження на базі Харківського наукового ліцею-інтернату «Обдарованість» Харківської обласної ради, а саме учнях 9-х та 11-х класів хіміко-біологічного та фізико-математичного профілів.

3.1 Рівень інтелектуальних та креативних здібностей підлітків

Провівши дослідження за методиками «Прогресивні матриці Равена» та «Тест креативності Торенса», було отримано результати стосовно рівнів інтелектуальних здібностей та креативності загальні, за статтю та класом. Розглянемо загальні результати дослідження інтелекту на Рисунку 3.1.

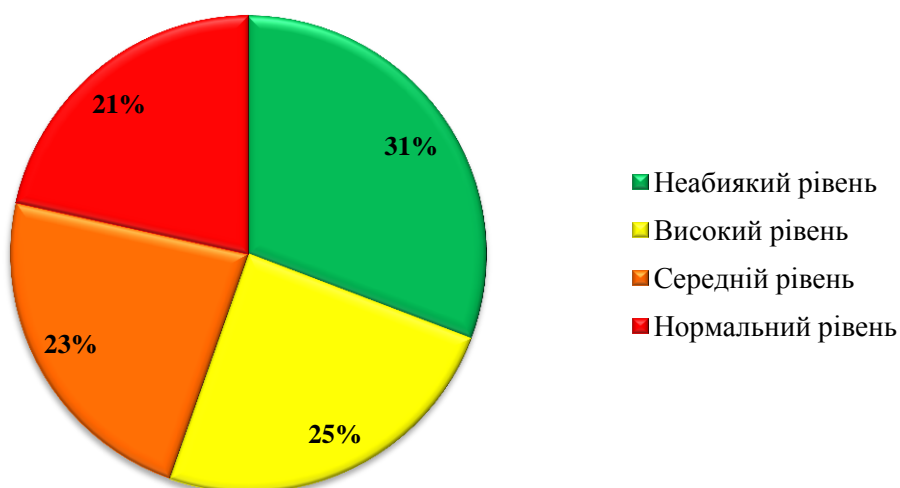

Рис. 3.1. Загальний розподіл рівнів інтелекту

Розглянувши діаграму бачимо, що серед досліджуваних відсутні учні з рівнем нижче нормального, бо для навчання у даній школі діти проходять відбір за інтелектуальними здібностями. Більшість учасників дослідження

мають високий рівень інтелекту, хоча розподіл між рівнями майже однаковий. Середній бал дорівнює 50, що відноситься до високого рівня інтелекту. Отже, на даній вибірці можемо розглянути особливості на різних інтелектуальних рівнях і окремо розглянути обдарованих дітей.

Розглянемо розподіл рівнів інтелекту у групі за статтю на Рисунку 3.2.

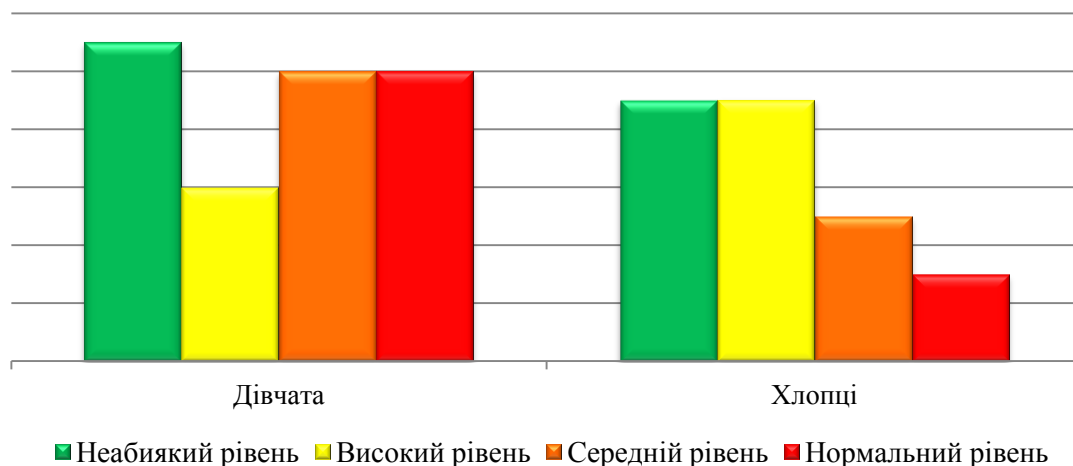

Рис. 3.2. Розподіл рівнів інтелекту за статтю

Розглянувши діаграму бачимо, що обдарованих дітей більше серед дівчат ніж серед хлопців. У той же час нормальний рівень інтелекту більше у дівчат, ніж у хлопців, як і середній рівень. За високим рівнем перевага серед хлопців.

Розглянемо розподіл рівнів інтелекту у групі за класом на Рисунку 3.3.

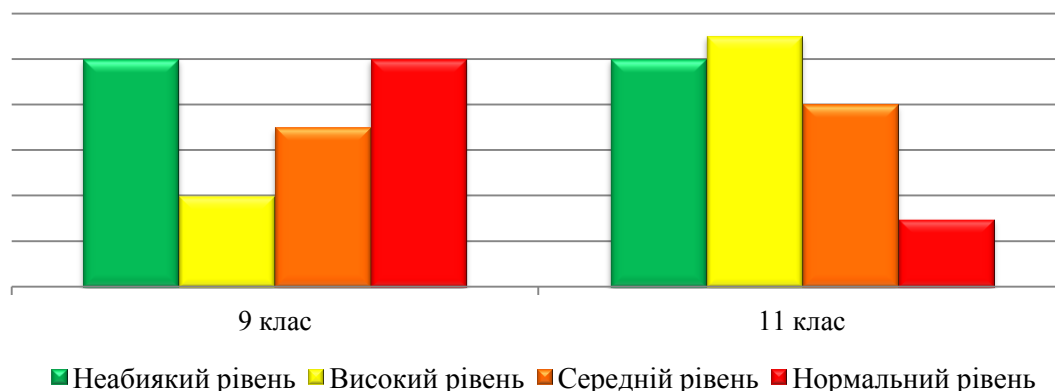

Рис. 3.3. Розподіл рівнів інтелекту за класом

Розглянувши діаграму бачимо, що осіб з неабияким рівнем інтелекту порівну у двох групах. Високий же рівень набагато виражений в учнів 11 класу. Характерним є те, що більшість учнів 9-х класів має нормальний рівень інтелекту. За середнім рівнем невелику перевагу мають одинадцятикласники.

Так як обдарованість не лише показник розумових здібностей, а й креативних, то провівши методику Торенса отримали результати на дослідження креативності, що проілюстровані у Рисунок 3.4, Рисунок 3.5 та Рисунок 3.6.

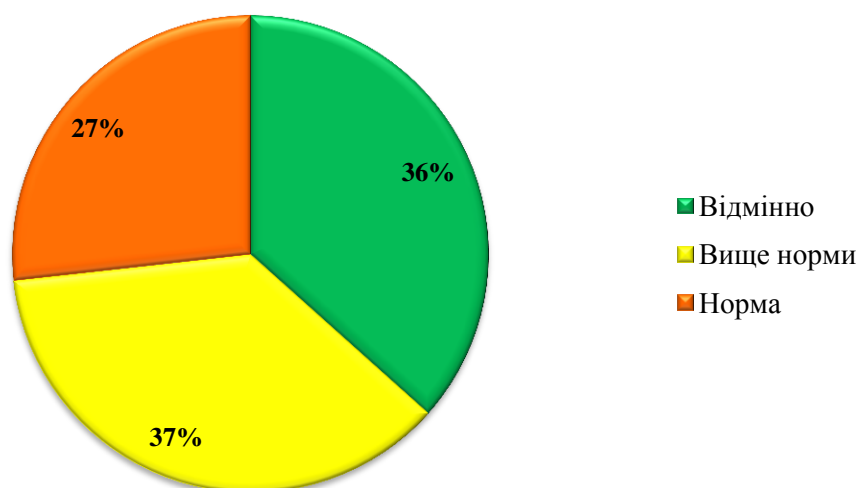

Рис. 3.4. Загальний розподіл рівнів креативності

Завдяки діаграмі наглядно бачимо, що серед респондентів рівні креативності розподіляється приблизно порівну, але більш виражено, що підлітків з нормальним рівнем креативності менше. Середнє значення дорівнює 52, що відноситься до високого рівня. Можемо розділити вибірку на 3 групи за даним показником, бо наявна достатня кількість представників різних рівнів креативності.

Розглянемо розподіл рівнів креативності в обраних групах, а саме за класом та віком на Рисунок 3.5 та Рисунок 3.6

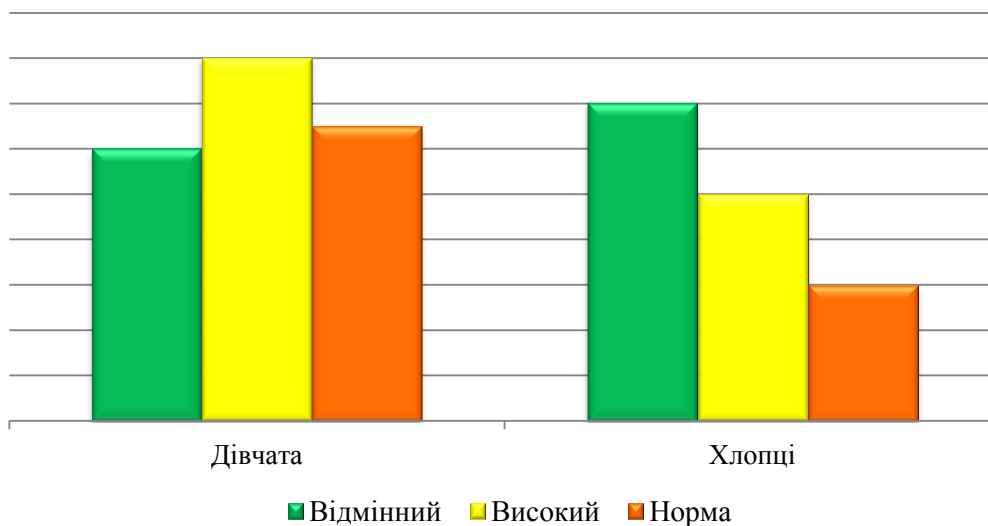

Рис. 3.5. Розподіл рівнів креативності за статтю

Розглянувши діаграму бачимо, що серед груп хлопці більш виражені у відмінній креативності, але якщо взяти загальну картину, то серед дівчат загальні показники вище. Високий рівень більше у дівчат. Норма також більш виражена серед дівчат.

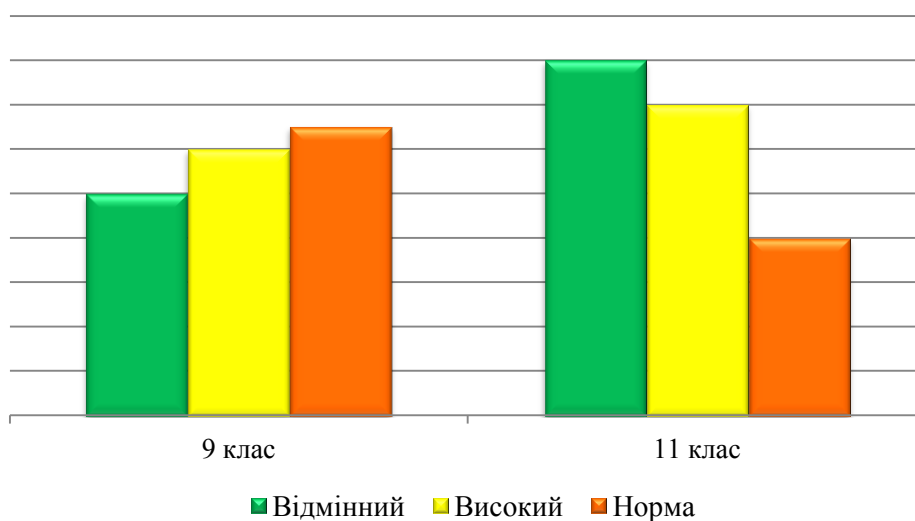

Рис. 3.6. Розподіл рівнів креативності за класом

Розглянувши діаграму бачимо, що учні 11-х класів мають вище показники високого та відмінного рівнів креативності. Серед 9-х класів переважає кількість учнів з нормальним рівнем креативності.

3.2 Особистісні особливості обдарованих підлітків

У ході аналізу теоретичних даних було виявлено, що на соціальний статус обдарованого підлітка впливає його самосприйняття та особистісні особливості, то дані аспекти у роботі були розглянуті завдяки 2-м методикам: Багатофакторний опитувальник особистості Кетела (підлітковий варіант) та Опитувальник міжособистісних відносин. Результати саме за цими опитувальними розглянуті у даному підрозділі.

Розглянемо для початку способи відношення до людей в обдарованих підлітків за отриманими результатами опитувальника ОМВ у Таблиці 3.1 та на Рисунку 3.7.

Таблиця 3.1

Середні значення показників за методикою ОМВ

Включення внутрішнє	Включення зовнішнє	Контроль внутрішній	Контроль зовнішній	Афект внутрішній	Афект зовнішній
5	5	4	7	4	3
Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень

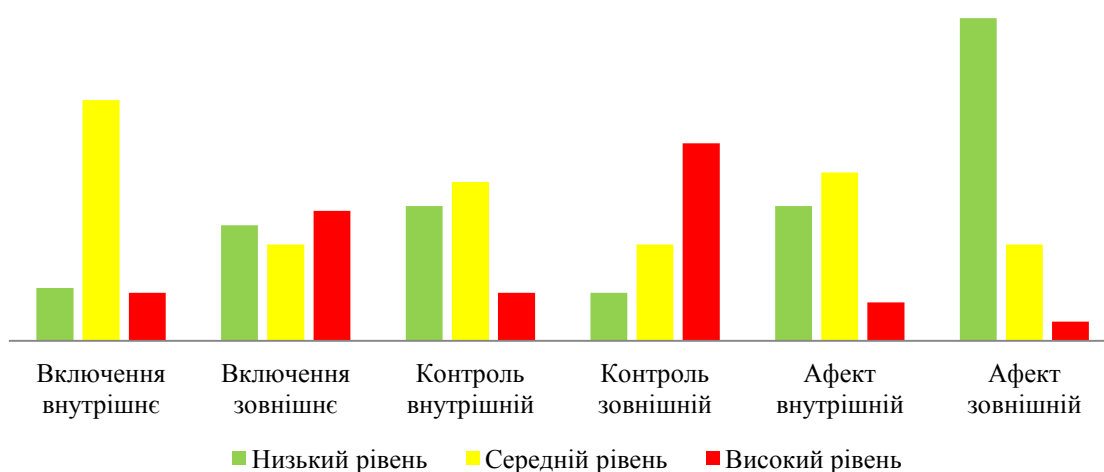

Рис. 3.7 Загальні результати за методикою ОМВ по кожній шкалі

Результати, продемонстровані у таблиці та діаграмі мають різносторонній характер, тому є необхідність розглянути кожен шкалу окремо.

За шкалою «Включення внутрішнє» результати демонструють нормальне розподілення, як і середнє значення. Більшість учнів мають середній рівень, а отже вони добре почувають себе серед людей та знаходяться у компанії за наявною можливістю та ситуацією.

За шкалою «Включення зовнішнє» середній показник нормального рівня, але за рахунок того, що кількість опитаних майже однакова на усіх рівнях. Саме тому однозначно відповісти яку стратегію у спілкуванні з іншими обирають досліджувані неможливо.

За шкалою «Контроль внутрішній» середній бал знаходиться на нормальному рівні, але кількість дітей на низькому та середніх рівнях майже однакова, тому підлітки з вибірки в залежності від ситуації можуть брати на себе відповідальність та відповідати за вчинки, але є й багато тих, що не мають таких тенденцій.

За шкалою «Контроль зовнішній» спостерігаємо обернену ситуацію: більшість опитаних мають високий рівень, що і демонструє середній показник. Підлітки з дослідження мають стремління до вагань у прийнятті рішення та контролю за своїм життям.

За шкалою «Афект внутрішній» середній показник нормального рівня і досліджувані мають переважно низький або нормальний рівні. Учні, що приймали участь у дослідженні, обережно встановлюють близькі стосунки з іншими або при певних особливих обставинах.

За шкалою «Афект зовнішній» середній показник низького рівня, як і кількість тих, хто проходив опитування. Діти з дослідження обережно відносяться до вибору тих, з ким створюють близькі та довірливі відносини.

Отже, більшість досліджуваних мають вагання у прийнятті відповідальності за свої рішення та життя, але ретельно обирають тих, з

ким хочуть мати довірливі відносини, бо схильні до легкого контакту у спілкуванні.

Так як основною групою, що досліджується у даній роботі є саме обдаровані діти, то є сенс розглянути окремо показники за методикою ОМВ у групі з неабияким рівнем інтелекту та високим рівнем креативності.

Таблиця 3.2

Середні значення показників за методикою ОМВ у групі підлітків з неабияким рівнем інтелекту

Включення внутрішнє	Включення зовнішнє	Контроль внутрішній	Контроль зовнішній	Афект внутрішній	Афект зовнішній
5	5	4	5	7	3
Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень

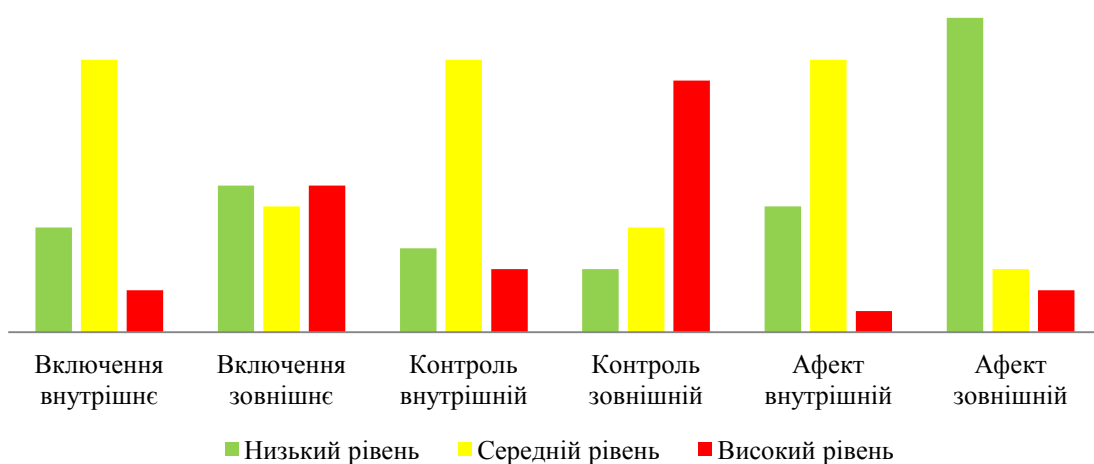

Рис. 3.8 Результати за методикою ОМВ по кожній шкалі у групі з неабияким рівнем інтелекту

За показниками середніх значень особливих змін від загальних показників не відзначається, лише шкала «Контроль зовнішній» має показник середнього рівня, а «Афект внутрішній» – високого рівня. Це означає, що більшість підлітків з неабияким рівнем інтелекту схильні в

нормальній формі контролювати своїми рішеннями, а також більш схильні до встановлення довірливих стосунків з оточуючими.

Результати за окремими шкалами по рівнях також мають відмінності від загальних лише за деякими показниками, а саме «Включення внутрішнє», «Контроль внутрішній» та «Афект внутрішній».

За шкалою «Включення внутрішнє» серед обдарованих дітей більше учасників мають низький рівень. За шкалою «Контроль внутрішній» серед підлітків з високим рівнем інтелекту більше досліджуваних мають середній рівень. За шкалою «Афект внутрішній» більшість опитаних мають середній рівень.

Розглянемо показники у групі досліджуваних з високим рівнем креативності за шкалами методики ОМВ у Таблиці 3.3 та Рисунку 3.9.

Таблиця 3.2

Середні значення показників за методикою ОМВ у групі підлітків з високим рівнем креативності

Включення внутрішнє	Включення зовнішнє	Контроль внутрішній	Контроль зовнішній	Афект внутрішній	Афект зовнішній
5	4	4	5	7	3
Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень

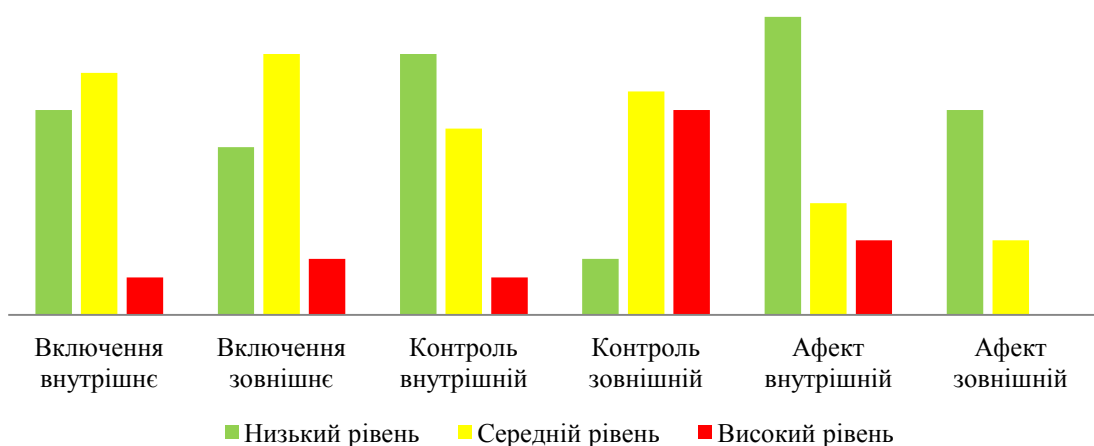

Рис. 3.9. Результати за методикою ОМВ по кожній шкалі у групі з відмінним рівнем креативності

Розглянувши середні показники за шкалами бачимо, що змін від загальних результатів не багато, такі ж самі, що і у групі досліджуваних з неабияким рівнем інтелекту.

Подивившись на діаграму бачимо, що є небагато відмінностей від загальних результатів. Так за шкалою «Включення внутрішнє» можемо сказати, що більше підлітків з низьким рівнем. Також виділяється збільшена кількість опитаних з середнім рівнем за шкалою «Внутрішній контроль». Більша кількість креативно обдарованих підлітків має низький рівень за шкалою «Афект внутрішній», а а також відсутні учні з високим рівнем за шкалою «Афект зовнішній».

Отже, більшість підлітків з неабияким рівнем обдарованості добре почувують себе серед людей, хочуть бути прийнятими іншими, уникають від відповідальності за себе та свої рішення, схильні до залежності від думки оточуючих, обережні у встановленні близьких відносин та обережні у виборі осіб для цього.

Наступним кроком слід виділити результати за 14-ти факторним опитувальником Кетела серед досліджуваних як загальні, так і в обдарованих інтелектуально та творчо підлітків. Так як норми за даною методикою відрізняються для віку та статті, то доречно розглянути їх окремо.

Таблиця 3.4

Загальні середні значення показників за методикою Кетела

Фактори	9 класи				11 класи			
	Хлопці		Дівчата		Хлопці		Дівчата	
	Середні значення	Рівень	Середні значення	Рівень	Середні значення	Рівень	Середні значення	Рівень
A	9,5	C	6,5	H	9	C	9,1	H.C.
C	8,9	H.C.	7,6	H. C.	7	H.C.	6,4	H
D	8,5	H.C.	9,8	H. C.	8,4	C	10,4	H.C.
E	8	H.C.	10	H. C.	10	C	10,1	C
F	9,3	H.C.	9,5	H.C.	9	H.C.	9,9	H.C.

Продовження Таблиці 3.4

G	7,8	Н.С.	8,6	Н. С.	10	С	9,6	С
Н	8,4	Н.С.	8,7	Н. С.	9	С	8,6	Н.С.
I	11	С	10	Н.С.	8,7	Н.С.	11,9	С
J	8,5	Н.С.	8,8	Н. С.	7	Н.С.	9,4	С
O	10	Н.С.	10	Н.С.	8,4	С	11,1	С.
Q2	8,5	Н.С.	8,2	Н.С.	7,9	Н.С.	10,1	С
Q3	9,3	Н.С.	11,7	С	9,4	Н.С.	10,8	Н.С.
Q4	8,7	Н.С.	9,9	Н.С.	9	Н.С.	10,4	С

У таблиці та подальшому матеріалі фактори мають таку розшифровку: А – шизотомія-афектомія, С – ступінь емоційної стійкості, D – флегматичність-возбудимість, Е – підпорядкованість-домінування, F – обережність-легковажність, G – ступінь прийняття моральних норм, Н – сором'язливість-авантюризм, I – реалізм-сензитивність, J – неврастіння, фактор Гамлета, O – самовпевність-схильність до почуття провини, Q2 – ступінь групової залежності, Q3 – ступінь самоконтролю, Q4– ступінь внутрішньої напруги. Рівні мають таку розшифровку: Н – низький рівень, Н.С. – нижче середнього рівня, С – середній рівень.

За шкалою шизотомія-афектомія бачимо, що хлопці мають середній для їх віку показники, тобто вони не мають схильності ні шизотомії, ні до афектомії. Натомість дівчата мають схильність до проявлення шизотомії, у більшій ступені 9-х класів. Тобто дівчата більше за хлопців у їх віку стриманні та критичні.

За шкалою ступінь емоційної стійкості усі досліджувані мають схильність до емоційності та частих змін у поведінці, а більше проявляють себе так дівчата 11-х класів. Пов'язано це з тим, що у такому сензитивному віці підлітки схильні до неконтрольованих змін емоцій і почуттів, бо і фізіологічно це обумовлено.

За шкалою флегматичність-возбудимість усі досліджувані, окрім хлопців 11-х класів схильні до флегматичності. Вони більш стриманні та обережні, але схильні до самоприниження.

За шкалою підпорядкованість-домінування учні 9-х класів більше схильні до поступів та залежності від інших. Вирогідно це пов'язано з тим, що у своєму віці 14-ти річні підлітки ще не мають чіткої сформованої самооцінки та внутрішньої ідентифікації, тому дозволяють оточуючим вирішувати за них.

За шкалою обережність-легковажність усі досліджувані підлітки мають схильність до обережності та депресивності. Можливо це пов'язано із тим, що вони знаходяться в особливих умовах навчання та життя, де можуть покластися у більшості випадків лише на себе.

За шкалою ступінь прийняття моральних норм учні 9-х класів більш схильні до нестійкості у досягненні мети та менше відчують обов'язковість. Вирогідно це пов'язано з віком, бо 11-ти класники вже на порозі у доросле життя і вони відчують свою обов'язковість у дорослому житті та відподальність за їх досягнення.

За шкалою сором'язливість-авантюризм усі досліджувані, окрім хлопців 11-х класів мають схильність до сором'язливості, стриманості та боязкості. Можливо це пов'язано з тим, що дівчата взагалі більше схильні до таких проявлень характеру та поведінки, але хлопці 9-х класів також потрапили у цю категорію скоріш через свій вік та недосвідченість.

За шкалою реалізм-сензитивність були отримані такі результати, що дівчата 9-х класів та хлопці 11-х класів більш реалістичні, практичні та самовдоволені. Пов'язано це можливо з окремими особливостями віку та статі.

За шкалою неврастіння або фактор Гамлета всі досліджувані, окрім хлопців 11-х класів більш підприємливі та схильні до групової діяльності. Скоріш за все старші хлопці вже більше відокремились від групової діяльності та покладаються на самих себе.

За шкалою самовпевність-схильність до почуття провини учні 9-х класів більш самовпевнені та безтурботливі. Учні 11-х класів зараз

знаходяться на порозі зрілості, та закінчення довготривалого етапу свого життя, тому вони на даний час і не відчують того, що менші учні.

За шкалою ступінь групової залежності хлопці 11-х класів більше незалежні та схильні йти по життю своїм шляхом ніж інші досліджувані. Вирогідно це також пов'язано з особливостями дорослішання хлопців ніж дівчат у даному аспекті. Учні 9-х класів ще націлені на групову діяльність та знаходження свого місця у соціумі, тому в них показник нижче.

За шкалою ступінь самоконтролю дівчата 9-х класів більш схильні до контролю своєї поведінки та впертості, ніж інші досліджувані. Хлопці 9-х класів ще не доросли до цього показника, а учні 11-х класів зараз на расутті життя і тому немає в них того відчуття, що вони контролюють у повному обсязі своє життя.

За шкалою ступінь внутрішньої напруги усі досліджувані окрім хлопців 11-х класів схильні до задоволення та зниження мотивації діяльності. Старші хлопці більш активні та збуджені за рахунок вікових та гендерних особливостей.

Отже, розглянувши середні показники за шкалами у різних вікових та гендерних групах бачимо, що існують як вікові відмінності за показниками самовпевненості, підпорядкованості та прийняттям моральних норм, а також багато особистісних особливостей мають саме хлопці 11-х класів.

Розглядаючи особистісні особливості обдарованих дітей, важливо розглянути особистісний профіль обдарованих підлітків за результатами методики Кетела. Вони продемонстровані на Рисунку 3.10.

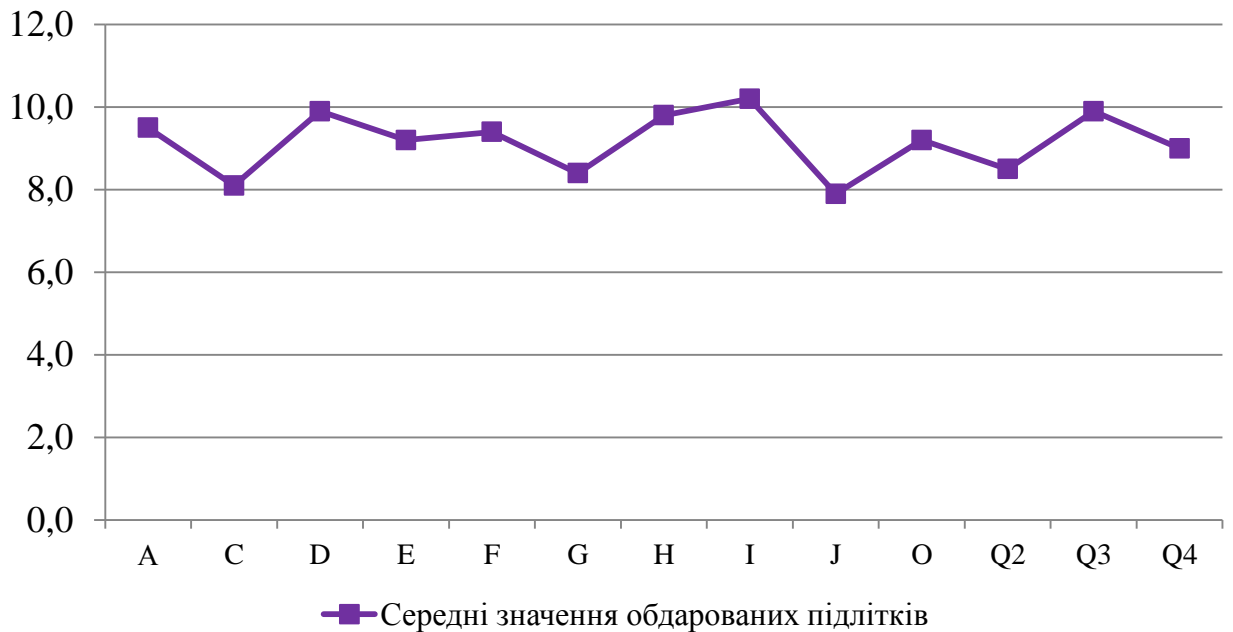

Рис. 3.10. Особистісний профіль обдарованих дітей за Кетелом

Розглянувши діаграму бачимо, що середні показники за шкалами знаходяться в одному проміжку між 8 та 10 балами. Дані показники відносяться до нижче середнього рівня. Обдаровані підлітки мають такі характеристики:

- стримані, критичні та віддають перевагу до роботи на самоті, схильні до шизоїдного типу особистості;
- емоційно збудливі, активно реагують на задоволення та незадоволення своїх потреб;
- неквапливі, можуть іноді само принижувати себе, постійні у своїх інтересах, завзяті у досягненні мети;
- коректні у поведінці, можуть залежати від думки інших та мати стремління до розкриття іншим;
- обережні та мислять тверезо, на них можна покластись, але не зовсім ефективні як організатори;
- можуть мати стремління уникати правил та мало відчувати обов'язки, велика стійкість при стресових ситуаціях;
- стримані, частіше уникають яскравого проявлення своєї особистості на людях; підсвідомо можуть відчувати неповноцінність;

- практичні, нетерпимі до безглуздої роботи, можуть проявляти скептицизм до всього, що має суб'єктивне значення;
- можуть бути індивідуалістами, мають свою думку, думають над своїми помилками, роблять їх аналіз;
- зріла впевненість у своїх силах та близьких, частіше не відчують загрози, особливо у групових взаєминах;
- люблять процес спілкування, а також відчуття, коли ними захоплюються, іноді не вистачає рішучості;
- низький вольовий контроль, можуть не звертати увагу на соціальні вимоги, бувають імпульсивні у поведінці;
- легко адаптуються до зовнішніх умов, у роботі віддають перевагу постійному ритму.

У ході дослідження креативності та знаходження обдарованих підлітків за показником креативності незвичність думки та особливий прояв креативності продемонструвала одна з досліджуваних. Результат її проходження методики Торенса знаходиться у Додатку А. Дівчина зі звичайних недомальованих об'єктів зробила незвичайно гарні малюнки, але їх основна особливість у тому, що вони деталізовано продумані та мають між собою зв'язок. Кожний окремий малюнок із 10 є продовження коміксу, що був вигаданий талановитою ученицею.

Саме такий прояв креативності є особливим і тому доцільно розглянути особистісний профіль креативно обдарованого досліджуваного на прикладі цієї дівчини. Результати представлені у Рисунку 3.10.

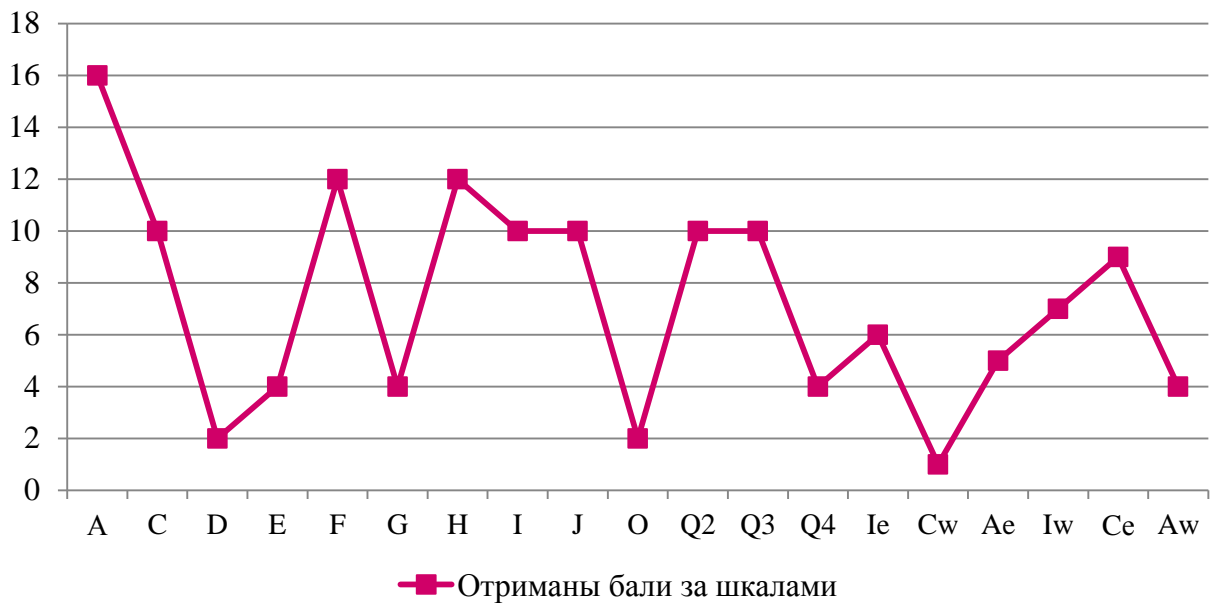

Рис. 3.10. Особистісний профіль креативно обдарованої дівчини

Розглянемо отримані результати, що продемонстровані у графіку вище, у порівнянні з нормами за методиками Кетела та ОМВ:

- людина легка у спілкуванні, доброзичлива, має гарно розвинуте відчуття співпереживання, уважна до оточуючих;
- емоційно стійка особистість, реалістичне відношення до життя, має не ригідне мислення;
- дівчина схильна до спокійності, легко соромиться, постійно у своїх інтересах;
- має схильність до невротичності, у спілкуванні частіше приймає пасивну позицію, поступлива;
- легко переключається з однієї діяльності на іншу, жива, легка, оперативна;
- досліджувана вільна від впливу групи, гарна стійкість при стресах та стресових ситуаціях;
- безпосередня в емоційних реакціях, авантюрна, соціально смілива, незагальмована;
- може проявляти емоційну чутливість, продуктивна у творчій діяльності;

- полюбляє знаходитись у групі людей, енергійна, полюбляє увагу до себе та своєї творчості;
- довірлива, безтурботна, схильна до спокійного настрою та незворушності;
- полюбляє процес спілкування, схильна до прийняття рішень разом з групою;
- низький вольовий контроль, може відчувати себе непристосованою до життя;
- схильна отримувати задоволення від життя та діяльності, якою займається, легко адаптується до зовнішніх умов;
- гарно відчуває себе серед інших та має стремління знаходитися у групі людей;
- схильна уникати прийняття рішень за своє життя та потребує вагання під час прийняття рішень;
- вміє встановлювати близький контакт з іншими та обирає людей для близького контакту.

Отже, дівчині притаманні риси характеру талановитої та творчої особистості. У соціальному плані вона відкрита до спілкування, а тому має позитивний соціальний індекс.

3.3 Особливості соціального статусу та міжособистісні стосунки обдарованих підлітків

Метою даної роботи є розкрити особливості соціального статусу обдарованого підлітка серед однолітків. Для досягнення поставленої мети були отриманні кількісні показники окремих характеристик досліджуваних завдяки обраним методикам. Отриманні дані були оброблені такими математичними методами: статистичним критерієм U-критерієм Манна-Уїтні для знаходження відмінностей, коефіцієнтом

кореляції Спірмена та факторним аналізом для знаходження взаємозв'язків.

Також соціальний статус був визначений завдяки соціометричному дослідженню. Підлітки обирали своїх однокласників за трьома критеріями: дружність, інтелектуальні здібності та негативне відношення. Для отримання соціометричного індексу показники дружності та інтелектуальних додавались, а негативне віднімалось. Тим самим розділили вибірку на 3 групи: з позитивним соціометричним індексом (від 1 і більше), нейтральним (дорівнює 0) та негативним (менше 0).

Розглянемо співвідношення різних соціометричних груп між обдарованими підлітками у Рисунку 3.11.

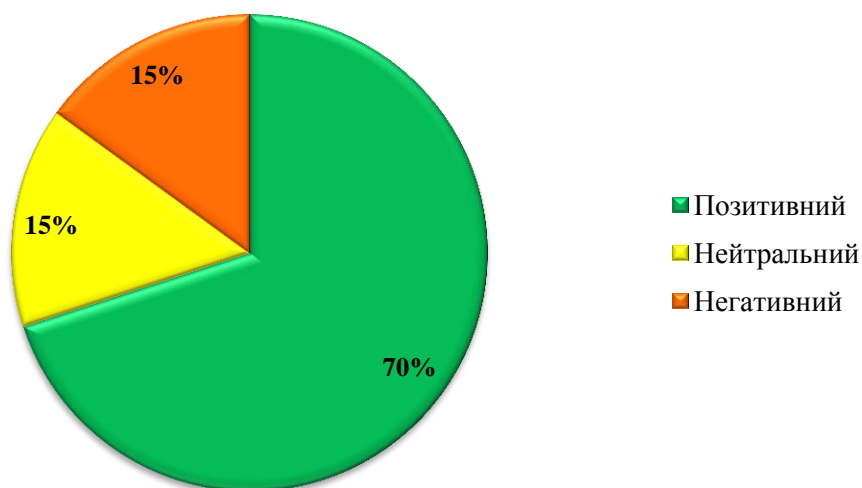

Рис. 3.11. Розподіл соціометричних груп серед обдарованих підлітків

Розглянувши діаграму бачимо, що більшість обдарованих підлітків мають позитивний соціометричний індекс, тобто більшість однокласників обирають їх як гарних друзів або напарників для роботи, а менше як людей, з якими би вони не спілкувались.

У роботі для більш наглядної демонстрації різниці в особистісних якостях обдарованих підлітків розглянемо порівняння між обдарованим

учнем з найнижчим показником соціометричного індексу та учнем з найвищим соціометричним показником.

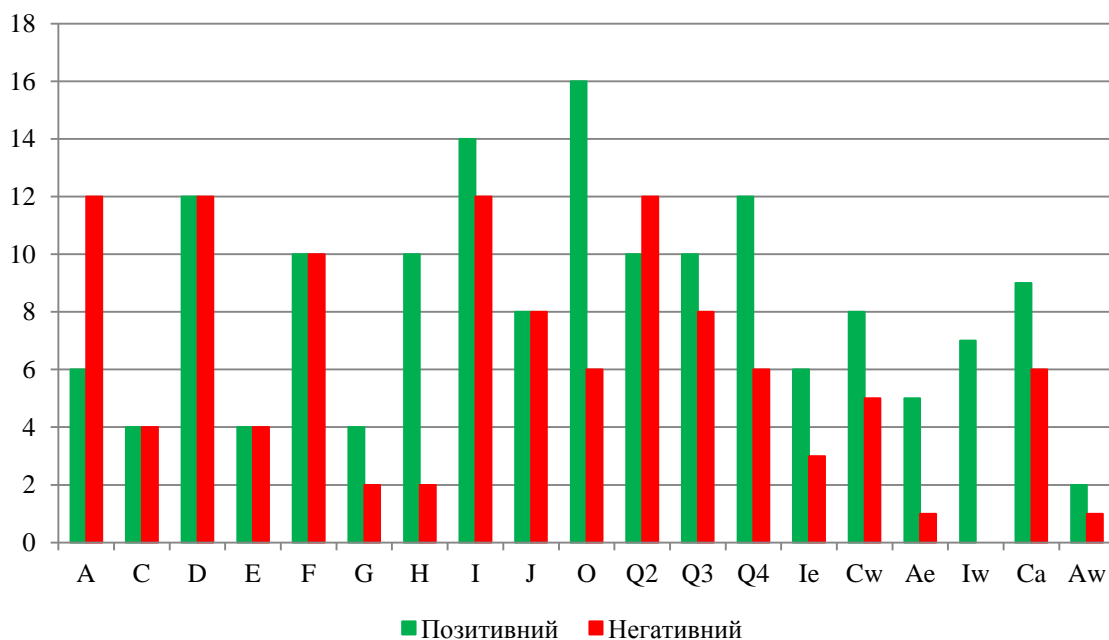

Рис. 3.12. Порівняння учнів з різним типом соціального індексу

Переглянувши діаграму бачимо, що є характеристики, які схожі між цими двома досліджуваними, а є й відмінності. Схожість є у емоційній нестійкості, флегматичності, пасивності, обережності та підприємливості. Стосовно різниці, підліток з позитивним соціальним індексом більш стриманий, на нього можна покластись, соціально сміливий, емоційно чутливий, схильний до поганого настрою, залежний від групи, має вище контроль над соціальною поведінкою, соціально чуттєвий, більш активний, відчуває себе краще серед людей та має стремління знаходитись серед них, схильний до встановлювання близьких стосунків з іншими та обирає не ретельно таких осіб. Узагальнюючи, досліджуваний з позитивним соц. індексом має набір якостей та характеристик, що відповідає образу компанійської людини, тому з ним хочуть спілкуватись інші.

Знаходження відмінностей за критерієм Манна-Уїтні відбувалось між групами з різними рівнями інтелектуальних здібностей, креативних здібностей та та різним соціальним статусом.

Розглянемо відмінності між групами з різним рівнем інтелектуальних здібностей у Таблиці 3.5, Таблиці 3.6 та Таблиці 3.7.

Таблиця 3.5

Відмінності між групами з неабияким та високим рівнем інтелекту

Ступінь прийняття моральних норм	Самовпевненість – відчуття провини
0,936	0,948

Між групами досліджуваних з неабияким та високим рівнем інтелекту відмінностей не було виявлено. Слід зазначити, що результати за шкалами ступеня прийняття моральних норм та самовпевненість-відчуття провини приближені до 1, а отже обдаровані та підлітки з високим інтелектом схильні до егоїстичності та впевненості у собі у рівній мірі.

Таблиця 3.6

Відмінності між групами з неабияким та середнім рівнем інтелекту

Афект внутрішній	Неврастенія
0,006	0,928

Між групами досліджуваних з неабияким та середнім рівнем інтелекту була виявлена відмінність за шкалою Афект внутрішній. Обдаровані діти більше схильні до встановлення близьких відносин, ніж діти з середнім рівнем інтелекту. Слід зазначити, що показник за шкалою неврастенії приближений до 1, а отже підлітки обдаровані та з середнім рівнем інтелекту не мають відмінностей у стремлінні до групової роботи.

Таблиця 3.7

Відмінності між групами з неабияким та нормальним рівнем інтелекту

Флегматичність-збудженість	Реалізм – сензитивність
0,030	0,013

Між групами досліджуваних з неабияким та нормальним рівнями інтелекту є відмінності за шкалами Флегматичність та Реалізм-сензитивність. Обдаровані учні більш практичні та реалістично відносяться до життя, а також вимогливі та схильні до повернення уваги.

Розглянемо відмінності між групами з різним рівнем креативності у Таблиці 3.8 та Таблиці 3.9.

Таблиця 3.8

Відмінності між групами з відмінним та високим рівнем креативності

Ступінь емоційної стійкості	Обережність – легковажність	Сором'язливість – сміливість	Самовпевненість – схильність до провини
0,045	0,010	0,050	0,040

Між групами досліджуваних з відмінним та високим рівнями креативності наявні відмінності за шкалами Ступінь емоційної стійкості, Обережність-легковажність, Сором'язливість-сміливість та Самовпевненість-схильність до провини. Креативні підлітки більш емоційно стійкі, повні ентузіазму, сміливі та самовпевнені, ніж підлітки з високим рівнем. Слід зазначити приближеність показників до 1 за шкалами Ступінь прийняття моральних норм (0,970), Ступінь групової залежності (0,919) та Афект зовнішній (0,933). Дані показники свідчать, що майже немає відмінностей між дітьми з високим рівнем креативності

та креативно обдарованими у відповідальності, конформності та легкості у встановленні близьких зв'язків.

Таблиця 3.9

Відмінності між групами з відмінним та нормальним рівнем креативності

Торенс	Ступінь емоційної стійкості	Флегматичність-збудженість	Сором'язливість – сміливість
0,039	1	0,993	0,935

Між групами досліджуваних з відмінним та нормальним рівнями креативності наявна відмінність за шкалою інтелекту. Обдаровані креативно діти також мають більший рівень інтелекту. Слід зазначити, що за шкалами Ступінь емоційної стійкості, Флегматичність-збудженість та Сором'язливість-сміливість відмінностей майже не знайдено. Креативні підлітки схожі з не креативними емоційній стійкості, активності та соціальної сміливості.

Наступним кроком є визначення відмінностей у групах з різним соціометричним індексом. Отримали такі результати.

Відмінності між групою з позитивним та нейтральним соц. індексом не було виявлено, за більшістю критеріїв вони схожі. Між групами з позитивним і негативним соц. індексом відмінності відображені у Таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Відмінності між групами з позитивним та негативним соц. індексом

Ступінь прийняття моральних норм	Ступінь самоконтролю	Контроль внутрішній	Афект внутрішній
0,005	0,018	0,009	0,050

Виходячи з отриманих результатів бачимо, що діти з позитивним соц. індексом більш свідомі, вони краще проявляють самоконтроль.

Натомість підлітки з негативним соц. індексом схильні до потреби зовнішнього контролю від інших, а також мають потребу у близьких та довірливих відносин зі сторони оточуючих.

Таблиця 3.11

Відмінності між групами з нейтральним та негативним соц.
індексом

Ступінь прийняття моральних норм	Обережність-легковажність	Пасивність-Домінантність	Включення Зовнішнє
0,042	0,988	0,988	0,036

Розглянувши результати бачимо, що групи досліджуваних з нейтральним та негативним соц. індексом схожі у поступливості та обережності. Натомість є значимі відмінності між ними, а саме підлітки з негативним соц. індексом більш наполегливі, а учні з нейтральним соц. індексом більше націлені на їх прийняття оточуючими.

Відмінності між групами були виявлені, наступним кроком розглянутий взаємозв'язок між різними критеріями завдяки коефіцієнту кореляції Пірсона. Нижче представлені результати.

Взаємозв'язків між показником креативності та особистісними характеристиками не були знайдені.

Показник інтелекту має прями взаємозв'язок з показником Шизотемія-афектомія (0,328**). Отже існує зв'язок між рівнем інтелекту та проявленням шизотомії та афектомії. Показник соціального індексу має лише один прямиий взаємозв'язок зі зовнішнім включенням (0,323**).

Таблиця 3.13

Взаємозв'язок між Шизотемією-афектомією та іншими показниками

C	F	G	H	Ie	Iw
0,336**	0,438**	0,308**	0,534**	0,344**	0,328**

Розглянувши Таблицю 3.13 можемо зробити висновок, що існує прямий зв'язок проявлення шизотомії та афектомії з ступенем емоційною стійкості, обережністю та легковажністю, ступенем прийняття моральних норм, а також внутрішнім та зовнішнім включеннями.

Таблиця 3.14

Взаємозв'язок між Флегматичність-возбудимість та іншими показниками

F	I	O	Q4
0,345**	0,313**	0,413**	0,418**

Розглянувши Таблицю 3.14 можемо зробити висновок, що існує прямий зв'язок проявлення флегматичності та возбудимості з обережністю та легковажністю, реалізмом та сенситивністю, самовпевненістю та схильністю до почуття провини, а також ступенем внутрішньої напруги.

Таблиця 3.15

Взаємозв'язок між Обережність-легковажність та іншими показниками

G	Q4	Ie	Ae	Iw	Ce	Aw
0,322**	0,308**	0,530**	0,325**	0,476**	0,393**	0,401**

Розглянувши Таблицю 3.15 можемо зробити висновок, що існує прямий зв'язок проявлення обережності та легковажності з ступенем прийняття моральних норм, ступенем внутрішньої напруги, внутрішнім та зовнішнім включеннями, внутрішнім та зовнішнім афектом, а також внутрішнім контролем.

Таблиця 3.16

Взаємозв'язок між Сором'язливість-авантюризм з іншими показниками

A	C	E	F	Ie	Ae	Ce	Iw
0,534**	0,430**	0,374**	0,468**	0,373**	0,314**	0,305**	0,560**

Розглянувши Таблицю 3.16 можемо зробити висновок, що існує прямий зв'язок проявлення сором'язливості та авантюризму з шизотомією та афектомією, ступенем емоційною стійкості, підпорядкованістю та домінуванням, обережністю та легковажністю, внутрішнім та зовнішнім включенням, внутрішнім контролем, а також внутрішнім афектом.

Таблиця 3.17

Взаємозв'язок між критеріями методики Кетела з іншими показниками

C		E	G		I		Q4
O	G	J	Aw	O	Q2	Ie	Iw
-0,372**	0,424**	0,321**	0,321**	0,514**	0,309**	0,344**	0,517**

Розглянувши Таблицю 3.17 можемо зробити висновок, що існує обернений зв'язок проявлення ступеня емоційного контролю з самовпевненістю та схильністю до почуття провини. Також виявлений прямий зв'язок проявлення підпорядкованості та домінування з ступенем прийняття моральних норм та неврастенією. Ступінь прийняття моральних норм має прямий взаємозв'язок з сором'язливістю та авантюризмом, а також внутрішнім і зовнішнім включенням.

Таблиця 3.18

Взаємозв'язок між критеріями методики Кетела з іншими показниками 2

J			O		Q2	
O	Q2	Ae	Aw	Q4	Ae	Aw
0,369**	0,427**	-0,389**	-0,316**	0,330**	-0,389**	-0,316**

Розглянувши Таблицю 3.18 можемо зробити висновок, що існує прямий зв'язок проявлення неврастенії з самовпевненістю та відчуттям провини, ступенем групової залежності, а також обернений зв'язок з внутрішнім афектом. Також наявний прямий зв'язок між самовпевненістю та схильністю до почуття провини з ступенем внутрішньої напруги, а також обернений з зовнішнім афектом. Слід зазначити, що ступінь групової залежності має обернений взаємозв'язок з внутрішнім та зовнішнім афектом.

Був проведений факторний аналіз результатів, результати продемонстровані у Таблиці 3.19

Таблиця 3.19

Результати факторного аналізу

Критерії	Компоненти		
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
A	0,591		
C			0,435
D		0,677	
E			0,435
F	0,719		
G	0,556		
I		0,548	
J		0,555	0,432
O		0,782	
Q2	-0,464	0,427	0,425
Q3			0,557
Q4		0,727	

Продовження Таблиці 3.19

Ie	0,730		
Ae	0,597		
Iw	0,813		
Се	0,458		
Aw	0,617		

Отже, розглянувши таблицю бачимо, що є фактори, які об'єднують у собі зв'язок між показниками за критеріями особистісних якостей досліджуваних. Серед даних у таблиці немає показників інтелекту, креативності та соціального статусу, бо вони не мають зв'язків з особистісними характеристиками.

Фактор 1 єдиний, що містить у собі показники міжособистісних відносин. Включає у собі прямий зв'язок між зовнішнім та внутрішнім включенням, внутрішнім та зовнішнім афектом, зовнішнім контролем, шизотомією-афектомією, обережністю-легковажністю, ступенем прийняття моральних норм, а також обернений зв'язок зі ступенем групової залежності. Тобто існує фактор, при якому людина направлена на взаємодію з оточуючими, встановлення зовнішніх зв'язків та теплих відносин, на неї можуть покластись оточуючі, але при цьому вона немає групової залежності та легковажна.

Фактор 2 включає у собі прямий зв'язок між флегматичністю-возбудимістю, реалізмом-сензитивністю, неврастенією, самовпевненість-відчуття провини, ступенем групової залежності та ступенем внутрішньої напруги. Наявний фактор, при якому людина має залежність від оточуючих, є стриманою, реалістично дивиться на світ і себе, впевнена у собі, підприємлива та розслаблена через задоволення життям.

Фактор 3 включає у собі прямий зв'язок між ступенем емоційної стійкості, підпорядкованістю-домінуванням, неврастенією, ступенем групової залежності та ступенем самоконтролю. Існує фактор, при якому людина залежить від групи та думки оточуючих, емоційно нестабільна,

нав'язлива у поведінці, полюбляє увагу до себе та має низький вольовий контроль.

Отже, обдарований підліток у більшості випадків є компанійським та має позитивні зв'язки з оточуючими. При цьому він стриманий, на нього можна покластись, соціально сміливий, емоційно чутливий, схильний до поганого настрою, залежний від групи, має вище контроль над соціальною поведінкою, соціально чуттєвий, більш активний, відчуває себе краще серед людей та має стремління знаходитись серед них, схильний до встановлювання близьких стосунків з іншими та обирає не ретельно таких осіб.

Творчо обдарований підліток проявляє себе як компанійський, схильний до групової взаємодії і стремління до спілкування з оточуючими. Він має для реалізації своєї мети необхідні якості, такі як дружелюбність, емоційність, соціальну активність.

Існують фактори, при яких підлітки, що мають групову залежність може по різному проявляти себе, як стримано та критично, так і відкрито та емоційно. Тому обдаровані підлітки з неабияким інтелектом також стають лідерами та отримують необхідні умови для свого розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз проблеми самосприйняття та соціального статусу обдарованої особистості дає змогу зробити висновок, що на феномен обдарованості впливають як спадкові, так і соціальні фактори, тому створення спеціальних умов для розвитку задатків є важливим завданням для сучасного суспільства. Соціальна група, у якій знаходиться обдарована особистість, є важливим формуючим простором, бо пов'язана з віковими особливостями розвитку. Дослідження впливу соціальної групи та статусу на обдарованого підлітка є актуальним науковим питанням як у зарубіжних, так і вітчизняних дослідженнях.

2. Досліджувана вибірка включає в себе представників різних рівнів як інтелектуальних, так і креативних здібностей. Фокусна група від усієї кількості досліджуваних складає 31% з неабияким рівнем інтелекту та 37% з відмінним рівнем креативності. У групах за статтю та класами показник інтелекту вище у дівчат, а між класами розподілено порівну, показник креативності вище у хлопців, а також учнів 11-х класів.

3. Досліджено особистісні особливості обдарованих підлітків. Так при міжособистісних відносинах інтелектуально обдаровані діти мають схильність ретельно обирати близьких людей та вагатися при прийнятті рішень у своєму житті; креативно обдаровані підлітки частіше уникають відповідальності за свої рішення та обережні у встановленні близьких контактів та виборі осіб для цього. При дослідженні особистісних якостей обдарованих дітей виявилось, що вони стримані, але бувають емоційно збудливими, неквапливі, практичні, можуть залежати від думки інших, але також можуть проявити себе як індивідуалісти, обережні у своїх розмірковуваннях, мають стремління уникати правил, люблять процес спілкування, мають зрілу впевненість у своїх силах, але наявний низький вольовий контроль, легко адаптуються до зовнішніх умов.

4. Розглянувши особливості соціального статусу та міжособистісні стосунки обдарованих підлітків бачимо, що більшість обдарованих підлітків мають позитивний соціометричний індекс (70%). При порівнянні обдарованих підлітків з найбільшим та найменшим соціометричним статусом виявили особливості, що вони схожі в емоційних аспектах, але мають відмінності у взаємодії з оточуючими. Підліток з позитивним соціальним індексом більш соціально сміливий, на нього можна покластись, залежний від групи, має вище контроль над соціальною поведінкою, відчуває себе краще серед людей та має стремління знаходитись серед них, схильний до встановлювання близьких стосунків з іншими, але обирає не ретельно таких осіб. При знаходженні взаємозв'язків було виявлено, що при стремлінні підлітка до спілкування з оточуючими у нього проявляється доброзичливість, активність, ентузіазм, осознаність, авантюризм та нав'язливість. Існує фактор, при якому людина направлена на взаємодію з оточуючими, встановлення зовнішніх зв'язків та теплих відносин з іншими, то на неї можуть покластись оточуючі, але при цьому вона легковажна та немає групової залежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амбрумова, А. Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А. Г. Амбрумова // Психологический журнал. – 1985. – № 6. – Т. 6. – С. 107–115.
2. Антонова, О. Є. Обдарованість: досвід історичного і порівняльного аналізу: [монографія] / О. Є. Антонова. – Житомир : ЖДУ, 2005. – 456 с.
3. Артамонова, Е. Г. Накануне школьных лет. Как избежать стресса и дезадаптации? [Электронный ресурс] / Е. Г. Артамонова. – Режим доступа: http://cipv.ru/static.php?mode=electronic_publications_2012_04
4. Бабаева, Ю. Д. Динамическая теория одаренности / Ю. Д. Бабаева // Основные современные концепции творчества и одаренности / Под ред. Д. Б. Богоявленской. – М., 1997.
5. Басюк, Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток / Н. А. Басюк // Вісник Житомирського державного університету: Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 46. – С.17–20.
6. Богдан, М. С. Проблема самотності у підлітковому віці / М. С. Богдан // Сучасні погляди на актуальні питання педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (19-20 грудня 2014 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2014. – С. 5-8.
7. Богоявленская, М. Е. Природа «проблем» одаренных / М. Е. Богоявленская // Одаренный ребенок. – 2004. – № 4. – С. 74–83.
8. Волков, А. В. Выявление и развитие одаренных детей и молодежи: программа Talent Search / А. В. Волков // Психологическая наука и образование. – 2011. – Том 16. – № 4. – С. 39–45.
9. Выготский, Л. С. Собрание сочинений /Л. С. Выготский В 6 т. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244–268.
10. Дідковська, Л. І. Особливості Я-концепції творчо обдарованих підлітків / Л. І. Дідковська // Збірник наукових праць Інституту психології

імені Г.С.Костюка НАПН України. Актуальні проблеми обдарованості. Психологія обдарованості. – 2015. – Т. 6. – Вип. 11. – С. 68-76

11. Дружинин, В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 1999. – 368 с.

12. Ильин, Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.

13. Кон, И. С. В поисках себя. Личность и её самосознание /И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 336 с.

14. Лебедева, Л. Д. Проблемы одаренности / Л. Д. Лебедева // Образование. – 2000. – № 1. – С. 115- 118.

15. Лейтес, Н. С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: Избранные труды / Н. С. Лейтес. – М.: МПСИ, 2003 – 464 с.

16. Литвак, Р. А. Закономерности социализации одаренных детей в социокультурных условиях. Современные исследования социальных проблем [Электронный ресурс] / Р. А. Литвак, Т. В. Бондарчук. – Режим доступа: www.sisp.nkras.ru. – 2012. №1(09).

17. Маркелов, Е. В. Организация школы для особо одаренных детей и подростков. Психологическая наука и образование / Е. В. Маркелов, В. С. Юркевич // Психологическая наука и образование. – 2004. – №2. – С. 92–96.

18. Милехин, А. В. Актуальные проблемы социализации старшеклассников в образовательном учреждении / А. В. Милехин // Психологическая наука и образование. – 2011. – №3. – С. 122–128.

19. Михалева, Е. С. Развитие потенциала одаренных подростков / Е. С. Михалева // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-1.

20. Моляко, В. А. Проблемы психологии творчества и разработки подхода к изучению одарённости / В. А. Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – №5. – С. 86-95.

21. Подольский, А. И. Об одаренности и счастливом детстве / А. И. Подольский // Детский вопрос. – 2012. – № 5. – С. 9–12.
22. Программы обучения и поддержки одаренных детей и молодежи (Перевод доклада) // Психологическая наука и образование. – 2011. – Том 16. – № 4. – С. 19–31.
23. Психологія людини: Л.С. Виготський та сучасна наука. – Ніжин, 2001. – С. 36 – 111.
24. Рогожкина, И. Б. Образование одаренных детей и молодежи: государственная политика США / И. Б. Рогожкина // Психологическая наука и образование. – 2011. – Том 16. – № 4. – С. 15–18.
25. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 416 с.
26. Рубцов, В. В. Теория и практика работы с одаренными детьми / В. В. Рубцов, В. С. Юркевич // Вестник практической психологии образования. – 2011. – №1. – С. 9–15.
27. Савенков, А. И. Одаренные дети в детском саду и школе / А. И. Савенков. – М.: Академия, 2000. – С. 106.
28. Синягина, Н. Ю. Психолого-педагогические аспекты детского суицида / Н. Ю. Синягина // Образование личности. – 2012. – № 4. – С. 8–11.
29. Теплов, Б. М. Способности и одаренность / Б. М. Теплов // Психология индивидуальных различий. Тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 17.
30. Умняшова, И. Б. Психолого-педагогическое сопровождение процессов воспитания и социализации одаренных школьников / И. Б. Умняшова // Психолого-педагогические и социально-юридические аспекты сопровождения несовершеннолетних: Сборник материалов Межрегиональной научно- практической конференции: 18 мая 2017 г. – Липецк: ГАУДПО ЛО «ИРО», 2017.– С. 82–88.

31. Хеллер, К. Диагностика и развитие одаренных детей и подростков / К. Хеллер // Современные концепции одаренности и творчества / под ред. Д. Б. Боявленской. – М., 1997. – С. 55-60.

32. Циганкова, Е. Обдарованість як проблема / Е. Циганкова // Психопрофілактика. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – С. 54-65.

33. Шевчишена, О. В. Вплив особистісних якостей і властивостей на становлення та розвиток обдарованості в підлітковому віці / О. В. Шевчишена // Молодий вчений. – 2016. – Вип. 34. – №7. – С. 389-394.

34.

35. Эльконин, Д. Б. К проблеме периодизации психологического развития в детском возрасте / Д. Б. Эльконин // Вопросы психологии. – 1971 – № 4. – с. 6-20

36. Эфроимсон, В. П. Генетика гениальности / В. П. Эфроимсон. – М.: Тайдекс Ко, 2002. – 376 с.

37. Юнг, К. Г. Феномен одаренности. Доклад. – М.: «Эскмо», 2005.

38. Юркевич, В. С. Одаренные дети: сегодняшние тенденции и завтрашние вызовы / В. С. Юркевич // Психологическая наука и образование. – 2011. – №4. – С. 99–108.

39. Яремчук, С. В. Характеристики самоприйняття та можливості їх діагностики / С. В. Яремчук // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 2. – С. 118 – 129.

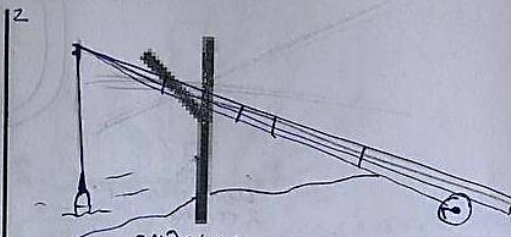
ДОДАТКИ

Додаток А

Інструкція. На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть її повною та цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожної картинки і напишіть її внизу цієї картинки.

ЧЕКАЄ КЛЮЧ

ВУДОЧКА

КЛЮЧ

РИБА ПОЧИНАЄ ТІКАТИ

ЗЛОХВИТИВ

КОРИТЬ ВУДОЧКУ

ЗЛОВИВ ВУДОЧКУ
З'ЯВЛЯЄТЬСЯ М'ЯС

ДІСТАВ РИБУ

ТА ЗГІДАЄ РИБУ